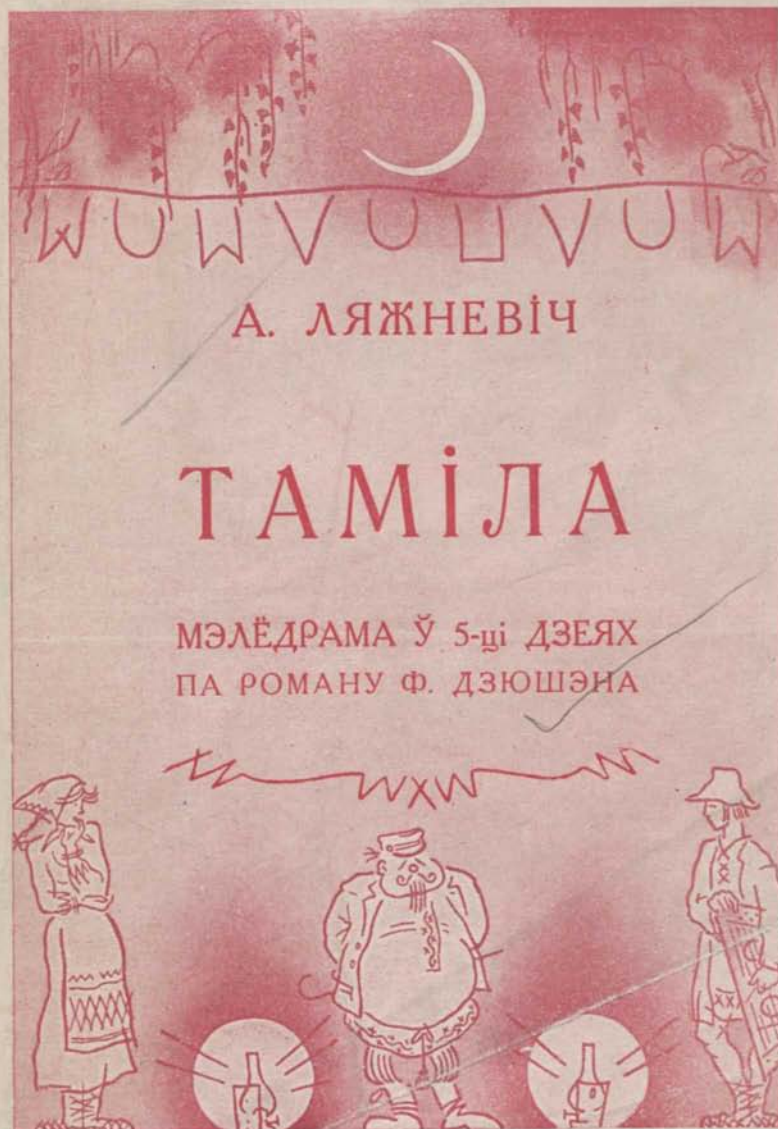

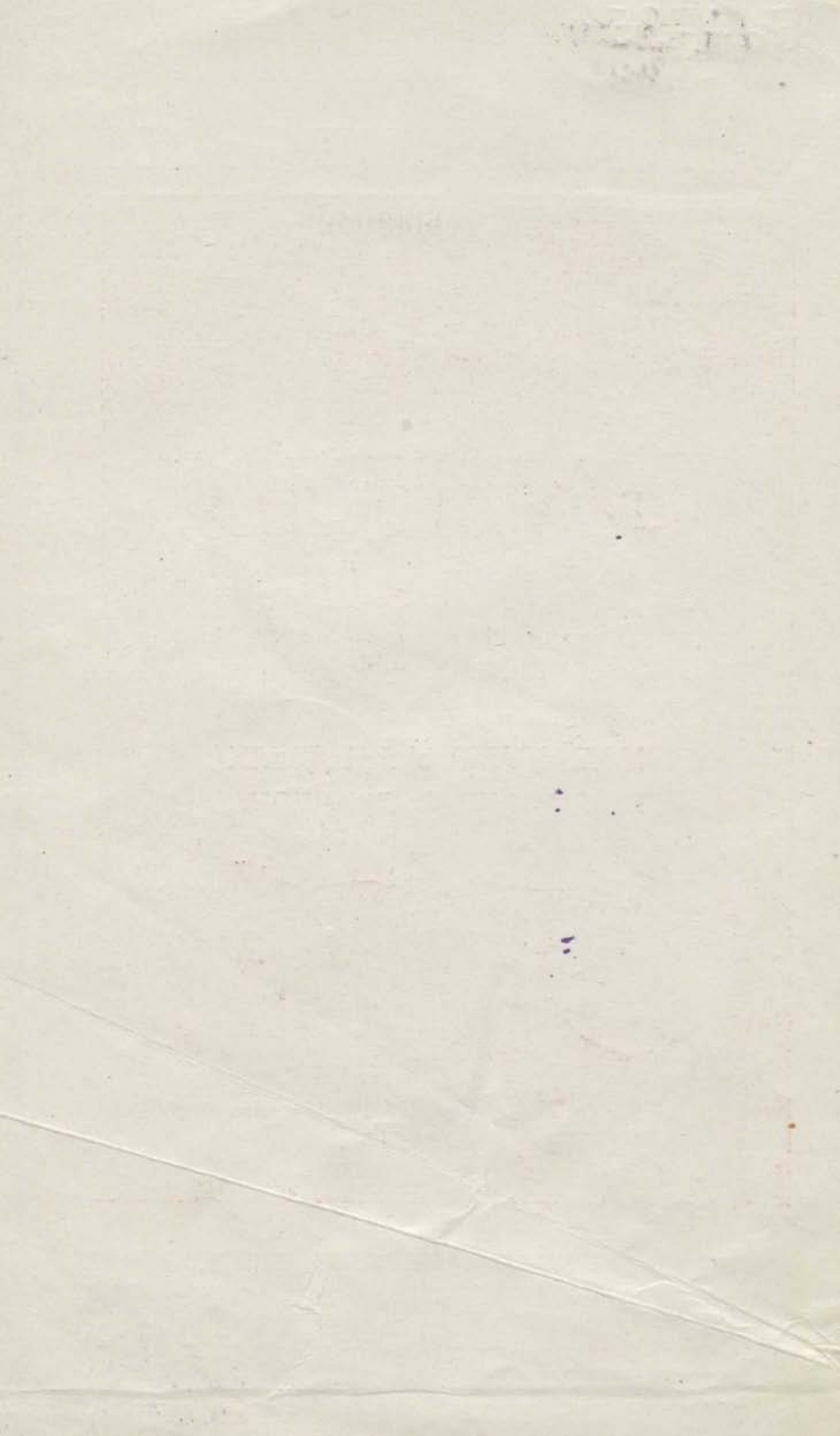
Ба 52 784

С·Я·Л·Я·Н·С·К·І Т·Э·А·Т·Р

ДЗЯРЖАЎНАЕ ВYДА
ВЕЦТВА БЕЛАРУСІ

Ба 52 784

АЛЕСЬ ЛЯЖНЕВІЧ

ТАМІЛА

Мэлёдрама ў 5-ці дзях
Па роману Ф. ДЗЮШЭНА

Паводле апрацоўкі украінскаю моваю
Ю. СМОЛІЧА

БЕЛАРУСКАЕ ДЗЯРЖАЎНАЕ ВЫДАВЕЦТВА
М Е Н С К—1927

Б 52784
А

Бел. аіндэкс
1994 г.

БДВ № 370.

Галоўлітбел № 25575.

1-ая дзярж. друк. Зак. № 554. У ліку 1.500 экз.

25.04.2009

А с о б ы:

1. ТАМІЛА—дзяўчына
2. МЯДЗЯН—яе бацька
3. ЛАКРЫ—яе маці
4. МАРАБУТ—святшчэньнік
5. АКЛІ—малады араб
6. ЯМІНА—яго сястра
7. ЛАХРАШ—стары маўр
8. ФАТУМА—яго жонка
9. ДЖОЕ—мурын
10. Судзьдзя—француз, вайсковы

Два-тры кабілі, дзяўчаты-арабкі, два французскіх паліцэйскіх *).

*) Глядзі „Увагі“ ў канцы кнігі.

ДЗЕЯ ПЕРШАЯ

Адбываецца ў нашыя часы ў паўночнай Афрыцы—там, дзе ня так даўно адбылося гэроічнае паўстаньне кабіляў супроць прыгнечаньня і гвалтаў французаў.

Сьвятліца ў Мядзянавай хаце. Нізенькія канапкі. Сьцены прыбраны тканінамі.

Зьява 1-ая

ЛАКРЫ і ТАМІЛА

Лакры (*баязьліва азіраючыся*). Супакойся, Таміла, супакойся.

Таміла. Не, мая мамачка, я не магу маўчаць. Як-бы ты ведала і бачыла, які ён прыгожы. Адразу здалося мне, што гэта францускі афіцэр. Я спалохалася і схавалася за крыніцу. Але ён мяне ўжо ўбачыў. Ён саскочыў з каня. Ён падышоў да мяне... Я скамянела, я стаяла, як зачараваная. А ён прывітаўся да мяне... Ці чула ты такое? Ён—мужчына прывітаўся да мяне, кабільскай дзяўчыны? Я нідзе ня чула, каб мужчына вітаўся да дзяўчыны. Нашы мужчыны толькі цалуюць нас, ды яшчэ лаюцца... А ён пакланіўся мне...

Лакры. Ды ці пры сваім ты розуме? (*Азіраецца на дзьверы*). Ты ня маеш права так гаварыць.

Таміла (*таксама азірнулася*). Я-ж няпрыкметна, матуля... Ды я толькі табе...

Лакры. Ты-б яшчэ на цэлую вуліцу закрычала. Калі бацька пачуе, ён зьнявечыць цябе.

Таміла (*сьмяючыся горка*). О, гэта ўжо не... Не зьнявечыць. Яму-ж трэба мяне задорага прадаць. Хіба хто купіць у яго пакалечаную дзяўчыну? Але я ня скончыла яшчэ... Каб ты бачыла, як ён да мяне ўсьміхнуўся, як ласкава загаварыў. Нават неба на прадвесні так ня ўсьміхаецца. Ён назваўся мне. На імя ён Аклі-бэн-сі-Мансур...

Лакры. Араб?

Таміла. Так, мама, араб. Ён распытаў і пра маё імя, і пра бацькоў. Запытаўся нават, дзе мы жывем.

Лакры. Але ты мусіш забыцца аб ім. Ды яшчэ—калі ён араб.

Таміла. Не, мамачка, не магу. Ён мяне зачараваў. Я гатова ўсім гукаць пра яго, сьпяваць яго імя. Аклі. Аклі. Аклі. (*Сьпявае, радасна скачучы*).

Лакры. Дурненькая... Ты закахалася ў яго.

Таміла (*саромячыся*). Можа, мама, можа... ня ведаю. Але мне так прыемна, як успомню яго мову, яго нежны дотык да маёй рукі, яго прыгожую постаць.

Лакры. Мая ясачка! Ты-ж ведаеш, што кабільская дзяўчына ня мае права нікога кахаць, апрача таго чалавека, які купіць яе сабе ў жонкі.

Таміла. А што, калі Аклі купіць мяне? Ён казаў мне...

Лакры. Гэта ня можа быць.

Таміла. Чаму? Хіба я ня прыгожая? Хіба стан мой ня тонкі? Глянь на ногі мае, на рукі—хіба яны таксама ня прыгожы? А вочы? Ён зайздросьцяць усе мае таварышкі...

Лакры. Але ўсё гэта не да рэчы... Пра Аклі ты ня маеш права і думаць...

Таміла. Чаму?

Лакры. Ты зараз даведаешся пра гэта ад бацькі.

Таміла (*спалохана*). Мама! Ты палохаш мяне. Ты кроіш мне сэрца! Твае словы... Ты штось ведаеш? Скажы, мамачка, хутчэй...

Лакры (*выціраючы сьлёзы*). Хварэю за цябе, дзіцятка, ды не мая на гэта воля... Бацька прадаў ужо цябе Лахрашу.

Таміла. Лахрашу? Гэтаму маўру? Гэтаму гандляру?

Лакры. Яны, мая любачка, ужо і старгаваліся.

Таміла. І гэта праўда? Ты, мама, жартуеш... Жартуеш?

Лакры. Не, дачушка. Лахрашова жонка ўжо пастарэла. Яна ня можа больш ужо пацяшаць яго, а толькі ўслугоўваць. Ён жагадаў іншую. Ён спадабаў цябе...

Таміла (*у роспачы*). Я не хачу... Не хачу... Я пакахала Аклі...

Лакры. Супакойся, дачушка. А хіба я хацела? Я таксама не хацела, як мяне прымусам аддавалі. Не хацела і мая маці і маці маёй мацеры. Але бацькі нашы чынілі з намі, што хацелі,— абы мець большы гандаль. Такая воля алаха.

Таміла. Не! Не! Не! Я не пайду за Лахраша. Я ўцяку. Я пабягу на гару і скокну ў процьму, я налажу рукі на сябе. Але за Лахраша не пайду.

Лакры. Хіба мы, жанчыны, можам хацець ці не хацець? Як захоча бацька. Як захоча алах... (*Раптам спалохана*). Цыц... Ціха! Я чую, ідзе пан бацька.

Зьява 2-ая

Уваходзіць МЯДЗЯН

Мядзян (*стары ўжо кабіль*). Чаго гэты вы ўстрыжаны? (*Падазрона*). Вы зноў штось хаваете ад мяне? Зноў нешта нейкае. Заўсёды, як птушкі начныя. Аб чым гэта вы?

Лакры (*прыніжана*). Так, усё так, пане мой, па гаспадарцы.

Мядзян. Брэшаш, старая. Па вачох бачу, што брэшаш. Я ведаю цябе,—ты псуеш яе ўсякімі штукамі. Глядзі мне, дзяўчына да выданьня павінна быць ціха і пакорліва...

Таміла. Дазволь мне, пане бацька...

Мядзян. Цыц, шчанё... Хіба я дазволіў табе гаварыць? Ці ты забыла закон, што дзяўчына мае права адказваць толькі на запытанні?..

Таміла. Прабач, пане бацька.

Мядзян. Яна сягонья зноў швэндалася ў масьлінаву дуброву? Колькі казаў я табе, каб адну яе ня пушчаць?

Лакры. Яна хадзіла да вадаспаду па ваду. Яна была там ня больш як пяць хвілін.

Мядзян. Каб гэта было ў апошні раз. Яе пабачаць там маладыя мужчыны. Яны могуць папсаваць маю дачку. Хто ў мяне тады яе купіць? Ці ты хочаш, каб я яе, папсаваную, аддаў за нішто якомусь жабраку? Ты чуеш, што я кажу?

Лакры (*схіляецца нізка*). Чую, мой пане, мой уладар...

Зьява 3-яя

Уваходзіць ЛАХРАШ

Лахраш. Вітаю цябе, о, праведны Мядзяне! (*Кланяецца нізка паводле ўсходняга звычаю*). Вітаю і яго пачэсную дружыну. (*Схіляе толькі галаву*).

Мядзян. Вітаю і цябе, о, слаўны Лахраш! Сядай. *(Да Лакры)*. Выбірайся адгэтуль. *(Да Тамілы)*. Бяжы прынясі нам глячок малака...

(Лакры і Таміла пайшлі. Лахраш і Мядзян сядаюць).

Лахраш. Слухай, Мядзян, я доўга раздумаў, ці варта твая Таміла сто залатых... І вось я надумаў, што яна ня варта гэтыя грошы. Яна наравістая. Яна не шануе старэйшых. Ты кепска выхаваў яе, Мядзян. Вельмі кепска.

Мядзян. Прыгожую жонку лёгка перавыхаваць. Але з няпрыгожае ніколі ня зробіш прыгожую. А мая Таміла—красуня. Хіба не красы ты шукаеш?

Лахраш. О, праведны Мядзяне, ты спрытна гэта сказаў, але ста залатых і прыгожая Таміла ня варта. Бяры пяцьдзесят.

Мядзян. Пяцьдзесят—гэта мала.

Лахраш. Гм... Ну, то бяры яшчэ два зверху.

Мядзян. І з двума зверху будзе мала.

Лахраш. Клянуся алахам, што гэтага досыць. Але бяры яшчэ тры зверху.

Мядзян. Пяцьдзесят, да зверху два, да яшчэ зверху тры,—гэта таксама мала мне.

Лахраш. О, праведны Мядзяне, не гандлюй... Бяры, як даю.

Зьява 4-ая

Уваходзіць ТАМІЛА з глячком малака

Мядзян. Сто залатых і ні шэлега менш... Ну? Магарыч?

Таміла *(пачула, дагадалася, што размова ідзе пра яе. Кідаецца да ног бацькі)*. Бацька мой! Малю, не прадавай за гэтага старога пачвару.

Лахраш *(абураны, схапіўся на ногі)*. Якое зухвальства! Яна адважылася загаварыць?! Ды яшчэ і абражае мяне. Бі яе, нягодніцу.

Таміла (*прыпадае да ног бацькі, плача, уздрыгвае*). Апамятайся, бацька! Ці-ж я табе верна не працавала? Не прадавай ты мяне за яго. Ня губі мяне маладую.

Мядзян (*б'е*). Цыц, подлае стварэньне. Як ты адважылася? Ды я заб'ю цябе!

Таміла. Лепш забі...

Мядзян (*яшчэ б'е*). Гэй, Лакры, Лакры!

Зьява 5-ая

Убягае ЛАКРЫ

Лакры. Я да паслуг табе, мой пане.

Мядзян. Жонка! Твая дачка ўчыніла нячуванае зухвальства. Забяры яе і пакарай жорстка сваімі рукамі, а не, дык я пакараю цябе.

Таміла (*стогне балюча*). Бацька, ня будзь такі жорсткі.

Мядзян. Вон! (*Лакры выводзіць Тамілу*).

Лахраш. Ты сам псуеш сваю дачку. За такі ўчынак яе трэба біць да поўсьмерці.

Мядзян (*хітра*). Дзякую табе за тваю па раду, Лахраш. Але, каб я пакалечыў дзявочае цела, хіба ты заплаціў-бы за яе, чаго яна варта? Я не хачу сам сябе абкрадаць.

Лахраш. Ха-ха-ха... Аднак, ты хітры.

Мядзян. Як стане ўжо яна табе за жонку, ты можаш біць яе, колькі табе патрэбна.

Лахраш. Дык бяры пяцьдзесят залатых? Ты-ж бачыш, якая яна наравістая.

Мядзян. Вазьму... Але гадоў праз дзесяць, калі да таго часу не прадам яе іншаму.

Лахраш. Праз дзесяць гадоў няхай з ёй сабакі жэняцца. Яна мне патрэбна цяпер.

Мядзян. Цяпер яна каштуе сто залатых.

Лахраш. Але паступіся. Ты мусіш мне штось скінуць, бо ты-ж мой супольнік у комэрцыі. Ці ты мала зарабіў залатых ад мяне? Ды гатоўкай я ня маю сотні залатых.

Мядзян. Я паверу на борг.

Лахраш. Ха-ха-ха... Ты-ж ведаеш, што я ня вельмі спраўны выдатнік, як і ты...

Зьява 6-ая

Уваходзіць АКЛІ, апрануты ў адзежу французскага салдата

Аклі. Мір у гасподу Мядзяна-бэн-Бакара.

Мядзян. Вітаю цябе, чужаземча. Хто-ж ты ёсьць, што так добра гаворыш нашай мовай?

Аклі. Імя маё Аклі, сын сі-Мансура.

Мядзян. Сядай. Кажы, што прывяло цябе да маёй хаты.

Аклі. З далёкіх краін прыбыў я сюды. З берагоў уладарніцы нашае Францыі, што ляжыць далёка за сінім морам. Я адбываў там вайсковую службу і, вось, зьвярнуўся на айчыну.

Мядзян. Гэта добра, мой сын.

Аклі. Мне пашчасьціла сабраць трохі грошы, і цяпер хачу зажыць сваёй гаспадаркай, як гэта вядзецца сярод нашага народу. Я хачу да таго-ж і ажаніцца.

Мядзян. Хіба сярод арабскага племя няма прыгожых дзяўчат, што ты прышоў шукаць сабе жонку на дауры кабіляў?

Аклі. О, мой пане Мядзяне, шмат прыгожых дзяўчат бачыў я за морам, у Францыі, шмат, шмат красунь можна знайсці і паміж арабскіх дзяўчат, але нідзе не спаткаў я такой чараўніцы, як твая дачка, Таміла. Я прышоў да цябе праціць яе сэрца.

Лахраш (*хутка*). Ты спазьніўся, арабе. Тамілу купляю я.

Мядзян (*глянуўшы скоса*). Тамілу купіць той, хто больш дасьць за яе.

Лахраш. Мы ўжо старгаваліся.

Мядзян (*нават не звважаючы на яго, гаворыць да Аклі*). Скажы мне, ты вельмі багаты? Можы ты фабрыкант, ці твой бацька фабрыкант?

Аклі. О, не, Мядзяне,—я не фабрыкант, ні нябожчык бацька мой ня быў ім. Пасьля службы ў войску я думаю рамесьнічаць, ці можа працаваць дзесь у канторы, у французаў.

Мядзян. Вельмі прыкра. У цябе, напэўна, ня хопіць грошы, каб выкупіць Тамілу. Я прадаю яе вельмі дорага.

Аклі. Але я пакахаў яе і жадаю бачыць яе сваёй жонкай. Я дастану грошы, можа дзе пазычу.

Мядзян (*хітра*). Добра, вельмі добра. Ну, калі так, то я хачу за яе сто... пяцьдзсят залатых.

Лахраш (*у бок*). Здурэў стары.

Аклі. Г-м... Ты і праўда шмат просіш. Якраз мае грошы, што я зарабіў за гэты час—гэта сто пяцьдзсят залатых. Значыцца, ажаніўшыся, я мушу застацца голы, бяз грошы на абсталяваньне свайго жыцьця... (*На момант задумаўся*). Але я кахаю тваю дачку. (*Рашуча*). На, бяры твае сто пяцьдзсят залатых. (*Вымае з кішэні грошы*).

Лахраш аж прысеў ад злосьці.

Мядзян (*грошы не бярэ, толькі заглядае ў капшук Аклі. Увесь выраз яго аблічча выяўляе, што запрасіў мала, а мог здэжэці больш. Калі Аклі тыцнуў яму грошы, ён адхіляе іх*). Ты павінен, апрача таго, яшчэ і пазычыць мне другіх паўтараста; але не—я хацеў сказаць дзэвесьце.

Аклі. Але я ня маю такіх грошы.

Мядзян. Але я бачу іх у тваім капшuku.

Аклі. Гэта чужыя грошы. Як буду разрахоўвацца з маім вайсковым начальствам, я мушу іх зьвярнуць.

Мядзян. Гэта мне не абходзіць.

Аклі (*задумана*). Праз два месяцы я змог-бы дастаць табе такія грошы, бо мне падвярнуліся добрыя заробкі, а зараз не.

Мядзян. Праз два месяцы яна ўжо будзе жонкай гэтаму шаноўнаму пану (*Паказвае на Лахраша*).

Аклі (*разважае. Гонар не дазваляе яму патраціць чужыя грошы, але ён баіцца, што Лахраш яму пераб'е*). Але я прашу цябе пачакаць два месяцы.

Мядзян. Праз два месяцы яна ўжо будзе Лахрашова.

Лахраш. Чаму праз два месяцы? Яна сягоньня павінна быць маёй. Я плачу за яе грошы.

Аклі (*ня маючы сілы перамагчы свайго пачуцьця, адразу наважыўся*). На. (*Дае грошы*).

Мядзян (*хапае грошы*).

Аклі. Дай мне хоць расьпіску.

Лахраш (*ехідна*). На чужыя грошы купляеш сабе жонку, арабе.

Аклі. Я адпрацую. Мне яшчэ не сягоньня іх вяртаць. Дый таварышы павінны памагчы.

Лахраш. За растрату чужых грошы кідаюць у востраг.

Аклі. Гаспадар, папрасі гэтага пана не мяшацца ў нашыя справы. Бо я магу ўкараціць яму нос. (*Хапаецца за шаблю*).

Мядзян (*лагодна*). Не ірытуйся, Лахраш, няхай алах бароніць твой нос.

Лахраш. О, праведны Мядзяне, твае паводзіны як астатняга паскудніка. Але-ж мы ўжо старгаваліся з табой за сто залатых? Ты выдаеш яе за крадзеныя грошы.

Аклі (ледзь можа стрымацца). Мядзяне, калі ты ня стрымаеш гэтага пана, то я сам яго супакою.

Мядзян (лічачы грошы). Эгэ... эгэ...

Аклі (да Лахраша). Вон адгэтуль.

Лахраш. Што? Няўжо, Мядзяне, за нікчэмныя капейкі гэтага чужаземца ты забыўся аб правах гасьціннасьці нашага народу?

Мядзян. О, сыну мой Аклі, я не даваў табе права ганьбіць мяне і абражаць майго прыяцеля.

Аклі. Няхай ён зараз-жа ідзе з гэтае хаты.

Мядзян. Сыну мой, гэтая хата належыць мне, і я ў ёй гаспадар.

Аклі. Але ён давядзе мяне сваімі глупствамі, я не адказваю за сябе.

Лахраш. Ну, досыць. Я прыпомню табе гэта, арабе. (Пайшоў).

Аклі. Даруй, пане бацька, што я трохі пагарачыўся... Але дзе-ж мая маладая? Я хачу бачыць маю любую.

Мядзян. Ты яе зараз можаш пабачыць. Гэй, Лакры, жонка!

Зьява 7-ая

Уваходзіць ЛАКРЫ

Лакры. Што загадаеш, мой пане?

Мядзян. Гэта жаніх Тамілы. Ён купіў яе ў мяне.

Лакры (зьдзіўлена). Вітаю цябе, мой сын, мой гаспадар.

Аклі. Вітаю цябе, мая суджаная маці.

Мядзян. Прыведзі Тамілу.

Лакры. Слухаю, мой пане. (Выходзіць).

Зьява 8-ая

Вяртаецца ЛАКРЫ з ТАМІЛАЙ

Таміла (*уваходзіць нясьмела, але, пабачыўшы Аклі, аж камянее з неспадзяванай радасьці*). Аклі!

Аклі. Таміла!

Мядзян. Дзіўна... Вельмі дзіўна... Значыцца, вы ўжо ведаеце адзін аднаго?

Аклі. Ня дзівецеся... Мы так, выпадкова пазнаёміліся.

Мядзян (*грозна глядзіць на Лакры*). Ну, шчасьце тваё, што ён такі стаў жаніхом Тамілы.

Таміла. Ці гэта сапраўды ты, Аклі? Ці гэта сон? Ці гэта мне толькі здаецца?

Аклі (*усьміхаючыся*). Не, гэта сапраўды я.

Таміла. Дык я ня сьню?

Аклі (*галубіць яе*). Не, зорачка, гэта ня сон. Вось, калі хочаш, глянь у маю каліту, я выкачаў з яе чыста ўсе грошы, каб адкупіць цябе ў бацькі. Каліта мая цяпер парожняя, але затое сэрца маё поўна, поўна каханьнем да цябе...

Таміла. Аклі, Аклі... (*Туліцца*).

Мядзян. Калі ласка,—абымацца будзеце потым, як прымеце закон. Пакуль шлюбны кантракт не падпісаны, вы яшчэ ня маеце права абымацца.

Аклі. Калі так, тады трэба як найхутчэй падпісаць.

Таміла (*кланяецца бацьку*). Бацька, о, бацька, я схіляюся да ног тваіх. Я дзякую алаха, што ўразуміў цябе. У той час, як я сохла, з гора і сьлёз, ты выклікаў мяне сюды, і я пабачыла

Аклі... Бацька, ты вярнуў мяне да жыцця, ты даеш мне радасьць, любоў. Я дзякую табе, пане бацька.

Мядзян. Устань, мая дачушка. Я прымаю твае падзякі. А ты, Лакры, гатуйся да вяселья.

Лакры. Слухаю, пане мой. Ідзі да мяне, дачушка. Табе прыпала такое шчасьце, аб якім не адважыцца і марыць ні адна кабільская дзяўчына.

ЗАСЛОНА

ДЗЕЯ ДРУГАЯ

Пакой у хаце Аклі. Прыбраны небагата, на ўсходняму звычай, ёсьць люстэрка, кілімы, кананы, шмат кветак.

Зьява 1-ая

ТАМІЛА, ЯМІНА і дзьве дзяўчыны. ТАМІЛА прыглядаецца ў люстэрка, чапурыцца. Адзета цяпер паарабску, у шаравары.

Таміла. Вось ніяк ня прывыкну да вашай адзежы. (*Сьмяецца*). У гэтых чырвоных шараварах я падобна да французскага комэнданта. Яшчэ толькі вусы, бародку,—і кропля вады—стары Маклуа.

Яміна. Табе да твару гэтае ўбраньне.

Таміла. І нашто гэта вы, арабкі, хаваеце свой твар пад гэтую намётку? Ці як яна завецца?

Яміна. Каік. Гэта каік. Такі ўжо наш адвечны звычай. Нашы жанчыны павінны хаваць свой твар ад вачэй мужчын.

Таміла. А нашы, кабільскія жанчыны, не хаваюць свайго аблічча.

Яміна. Што з таго, калі вашым кабільскім жанчынам яшчэ горш жывецца, як нашым, яны рабыні сваіх мужоў. Вашым мужам ваш закон дазваляе нават забіць сваю жонку. А ўжо што б'юць ды зьдзекуюцца...

Таміла (*ціха*). Так, гэта праўда... Я так рада, так рада, што Аклі мой муж. Ён мяне не пакрыўдзіць. За гэтыя чатыры месяцы ані ўдарыў, ані вылаяў мяне.

Яміна. Брат мой любіць цябе моцна. (*Дзяўчаты пачынаюць ціха сьпяваць. Таміла далучаецца да іх*).

Таміла (*сьпявае, потым бярэ бубен і скача*).

Дзе струмок Лін-Керым,
Там дзяўчына стала,—
Па вадку яна прышла
Ды замілавалась.
Грае, грае вадаграй,
Цячэ вада ў жбане...
О, мой мілы, о, мой рай,
Мой каханы пане.

Зьява 2-ая

Уваходзіць АКЛІ, стаў пры парозе, любуецца. Потым абымае ТАМІЛУ і песьціць яе.

Аклі. Мая ясачка... Ты вясёлая?

Таміла. О, Аклі, я то вясёлая, мне вельмі добра. Але вось ты нейкі сумны. (*Яміна з дзяўчатамі выходзяць*).

Аклі. Ці праўда?

Таміла. Праўда, сягоньня ты якісь сумны, заклапочаны. Штось турбуе цябе?

Аклі (*няпэўна*). Не...

Таміла. Ты штось хаваеш ад мяне? Я ўжо бачу. Скажы мне, мой мілы, я, можа, параю табе.

Аклі. Бацька твой робіць мне прыкрасьць.

Таміла. Мой бацька?

Аклі. Так. Ты добра ведаеш свайго бацьку?

Таміла. Што-ж я магу ведаць пра свайго бацьку? Хіба тое, што моцна мяне лупцаваў, яшчэ з маленства...

Аклі. Але цяпер я бачу, што ён і паганы чалавек...

Таміла. Аклі, Аклі, што ты гаворыш?

Аклі. Ён выдае сябе амаль не за сьвятога, а сапраўды—ліхі і подлы, як шакал.

Таміла (плача). Аклі, Аклі...

Аклі. Прабач, мне, зорачка мая, але гэта праўда. Я не хачу абразіць цябе. Ты, звычайна, тут ні пры чым...

Таміла. Я не абражаюся, Аклі, бо цябе я моцна кахаю... Але мне прыкра, што я прынесла ў тваю хату такія няпрыемнасьці праз майго бацьку.

Аклі. Так... няпрыемна.

Таміла. Але скажы, што здарылася? Ты па-лохаеш мяне! Я баюся, што можа стацца штось такое, што разлучыць нас...

Аклі. І калі здарыцца так, то дзякуй свайму бацьку.

Таміла. Аклі! (Зусім спалохалася). Кажы хутчэй, ня муч мяне.

Аклі. Мяне могуць арыштаваць праз твайго бацьку.

Таміла. Арыштаваць?

Аклі. Так.

Таміла. Але ў чым-жа справа?

Аклі. Калі я купіў цябе ў яго, ён зажадаў зьверху выкупу яшчэ і пазычыць яму сто пяцьдзсят залатых. Ён прысягаў, што зьверне праз тры месяцы. Я ня меў грошы ўласных, але былі ў мяне чужыя, што іх я мог пратрымаць два тры месяцы... Я і даў яму іх...

Таміла. Ну, ну?..

Аклі. Тры месяцы ўжо даўно мінулі, а пазыкі ён мне не зьвярнуў, наадварот, пазычыў

яшчэ сто... Так, так... Я сам пазычыў гэтыя сто залатых, каб пакрыць нястачу скарбовых коштаў, але ён якраз падкруціўся на гэты час... Ён казаў, што з ім сталася якаясь бяда, прасіў пазычыць, прысягаўся, што зьверне ўсё разам... Сварыўся, пагражаў, што калі не пазычу сто залатых, то ня зьверне першай пазыкі. Што было рабіць? Я аддаў і гэтыя. Ён абяцаў імем алаха, што зьверне грошы праз два тыдні і сам прывязе іх сюды.

Таміла. Які сорам, якая ганьба!

Аклі. Сягонья раніцою ён прыяжджаў да места на кірмаш, але так і не завітаў да нас... Ты разумеш, што будзе? Калі я не зьвярну пазычаных грошы, мяне зараз арыштуюць, пасадзяць у вастрог...

Таміла. Не, не, гэта ня можа быць. Вазьмі ўсю маю адзежу, што ты мне падараваў, вазьмі ўсе мае рэчы, прадай іх на кірмашы і аддай пазычку... А бацька...

Аклі (*горка ўсьміхаецца*). Дурненькая! Твая адзежа, твае рэчы,—іх ня будзе і на палавіну пазыкі, можа хопіць толькі выплаціць процанты.

Зьява 3-яя

Уваходзіць ЯМІНА

Яміна. Даруй, браце, што турбую цябе, але прышоў Тамілін бацька і хоча цябе бачыць...

Таміла (*радасна*). Во, бачыш, Аклі? Ты памыляўся. Гэта ён прынёс табе грошы.

Аклі (*разважаючы*). Каб яно так? Але пабачым. Ты пакінь нас адных, сонейка. Пойдзем, я правяду цябе ў садочак. А ты, Яміна, кліч пана бацьку сюды. (*Аклі і Таміла выходзяць*).

Яміна (*падыходзіць да дзвярэй, нізка кланяецца*). Прашу вас, ласкавы пане. Брат мой, Аклі-бэн-сі-Мансур, праз хвілінку прызде да вас...

Зьява 4-ая

МЯДЗЯН

Мядзян. Мір у хату мужа маёй дачкі.

Яміна. Прашу, панове, сядаць... (*Пайшла*).

Лахраш. Я аддзякую гэтаму арабу. Я пры-
помню яму і тое, што ён пераняў ад мяне Тамілу.

Мядзян. Так. І мне цяпер патрэбна твая
дапамога.

Лахраш. Я дорага не запрашу за помач,
вярні толькі мне Тамілу.

Мядзян. Яна будзе твая, калі дапаможаш
мне дакончыць вось гэты мой гішэфт.

Лахраш. Хай алах будзе за сьведку, што
шчыра дапамагу.

Мядзян. Добра. Але накрый сабе твар. Ня-
хай лепш ён не пазнае цябе.

Лахраш. Гэта можна. (*Насоўвае каптур на
галаву*). Ты праў.

Зьява 5-ая

Уваходзіць АКЛІ

Аклі. Дзякую табе, Мядзяне, што завітаў да
мяне. (*Цалуе Мядзяна ў плячо*).

Мядзян. Алах напуціў мяне завітаць да цябе,
не чакаючы, пакуль ты сам да мяне прыбудзеш.

Аклі. Даруй мне, пане бацька, што не адве-
даў цябе дагэтуль, але ты ведаеш, што ў мяне
вельмі важная служба. Я ня мог выехаць з места.

Мядзян. Веру, сын мой... (*Усе маўчаць*).
Я атрымаў твой ліст.

Аклі. Так, я пісаў табе... Я павінен быў на-
пісаць, напамніць табе пра доўг. Ты-ж ведаеш,
што гэта не мае грошы, і ўжо час мне іх вяртаць.

Мядзян. Але, на правялікі жаль, мушу пры-
знацца, што грошы я ня прывёз.

Аклі. Што-ж я маю рабіць? Ты-ж ведаеш, што мяне пасадзяць у вастрог...

Мядзян. Вельмі сумую аб гэтым. Душа мая хварэе за цябе. Але я не магу табе памагчы. Якраз тады, як сабраў я грошы і ўжо зьбіраўся аднесці іх табе, да мяне залезлі зладзеі і ўкралі іх. Я заяўляў у паліцыю, але кабільскія зладзеі вельмі хітрыя, паліцыя ня ведае нават на каго падумаць.

Аклі (*горка*). Але-ж мне ад гэтага не лягчэй...

Мядзян. Што-ж рабіць? Мусіш цярпець, як цярплю і я... Як-бы ты ведаў, якое гора нарабілі мне гэтыя праклятыя зладзеі! Апрача таго, што ня стала грошы, яшчэ і жонка мая, Таміліна маці, цяжка захварэла з пярэпалаху.

Аклі. Хай алах беражэ яе жыцьцё.

Мядзян. Доктары прадказваюць ёй сьмерць. Яны кажуць, што толькі вялікая радасьць, добры дагляд могуць яе адратаваць... А гэта будзе толькі тады, як будзе пры ёй каханая дачка.

Аклі. Таміла?

Мядзян. Так, мой сын. Я прышоў да цябе, як бацька да сына, з дзвюма вялікімі просьбамі: адсроч мне выплату пазыкі, не падавай у суд, як гэта пагражаў ты ў сваім лісьце, ды адпусьці са мной Тамілу да няшчаснай мацеры, што вось, вось можа памерці...

Аклі (*сумна*). Я не хацеў-бы разлучацца з Тамілай. Мы так мала з ёй пажылі, колькі месяцаў, як пабраліся.

Мядзян. Але ад гэтага залежыць жыцьцё яе маці. Яна можа памерці праз цябе. Няўжо ты хочаш яе забіць? Разваж—ты захаваш ёй жыцьцё... А за грошы ня турбуйся...

Аклі. Мне ня хочацца адпусьціць Тамілу.

Мядзян. Ты павінен гэта зрабіць, калі ты сумленны чалавек, калі ты кахаеш сваю жонку і зычыш ёй шчасьця... Сьмерць мацеры даканае яе. Апрача гэтага, Таміла будзе даглядаць маці, а я ў гэты час змагу зарабіць—аддаць табе пазыку.

Аклі. Ну, што-ж, я бачу, што мушу скарыцца. Няхай будзе так.

Мадзян. Я гэта ведаў. Дзякую табе, сын мой... (*Устае*). Я вельмі сьпяшаюся. Маю яшчэ шмат спраў у месьце. Але мы пабачымся сягонья-ж. Няхай Таміла зьбіраецца ехаць.

Аклі. Я зараз яе паклічу.

Мядзян. Я іду, бывай здароў, сын мой!

Аклі. Ідзі здароў, пане бацька.

Мядзян. Яшчэ раз прашу—няхай не марудзіць. Пад вечар мы павінны ўжо зьвярнуцца ў Тырыльтэ. Гэты дабрадзеі (*наказвае на Лахрша*) пачакае яе... (*Мядзян выходзіць у надворныя дзьверы—у гэты час Таміла прыбязгае з другіх дзьверэй*).

Зьява 6-ая

Таміла. Бацька, бацька! (*Расчаравана*). Што гэта? Ён нават не захацеў пабачыць мяне? (*Да Аклі*). А што з табой, Аклі? Ты сумны? Бацька не зьвярнуў грошы? Так? Ты баішся арышту? Але калі цябе заарыштуюць, я патрабую, каб арыштавалі і мяне. Мы разам будзем сядзець у вастрозе... Хіба ня ўсё роўна, дзе? Абы разам...

Аклі. Не, Таміла... ня тое... але разлучыцца нам такі давядзецца. Толькі з іншых прычын.

Таміла. Ні за што! Ні на гадзіну, ні на хвіліну.

Аклі. Твой бацька прывёз паганья навіны: яго абакралі, а маці твая цяжка захварэла, яна нават можа памерці.

Таміла. Ці гэта праўда?

Аклі. Бацька твой прысягаўся... Няўжо ён можа збрахаць?

Таміла. Матуля... памірае...

Аклі. Бацька твой вельмі сумуе, ён вельмі гэтым устрывожаны.

Таміла. Дзіўна, штось я ня прыпомню, каб ён калі турбаваўся аб здароўі матулі...

Аклі. Але цяпер яна цяжка захварэла.

Таміла. Бедная мая матуленька. (*Пабачыўшы Лахраша*). А гэта хто такі? І чаму ён, як жанчына, хавае сваё аблічча?

Лахраш (*глуха*). Мне зубы баляць...

Таміла. То трэба пайсьці да зубнога лекара, але ў чужую хату кабілі прыходзяць з адкрытым тварам. Мужчыны заўжды павінны паказваць сваё аблічча.

Лахраш. Мне ўсё роўна. Я магу і адкрыць свой твар. (*Скідае кірэю*).

Таміла (*спалохалася*). Лахраш? Аклі, што яму трэба, я баюся яго!

Аклі. Мы пасварыліся з табой, кабіле, і я ніколі не спадзяваўся, што ты завітаеш да мяне. Але калі ўжо ты прышоў, то ты мой госьць. Я думаю, што гэта ты робіш у знак прымірэння.

Лахраш. Я прышоў, як прыцель бацькоў тваёй жонкі. Няхай яна не палохаецца мяне. Я ніколі ня зычыў ёй паганага. Я прыцель радзіны Тамілінай. Па даручэнню Мядзяна, я чакаю Тамілу, каб адвезьці яе да хвораі мацеры. Няшчасная ўвесь час просіць да сябе дачку, яна марыць тым, каб пабачыць сваю каханую дачушку. Няўжо тваё сэрца така ачарсьцьвела, што не шкадуе ўжо мацеры?

Таміла. Бедная, бедная матуленька!..

Аклі (*нежна*). Ты напалохалася, мая любая? Ты ўся дрыжыш.

Таміла. Нічога, гэта пройдзе, але мая няшчасная матуленька... Я мушу да яе ехаць. Я зараз еду. *(Плача)*. Мне так ня хочацца з табой разлучацца, але я павінна ехаць.

Лахраш. Пасьпяшай, Таміла. Час ідзе.

Таміла. Я зараз... Я зараз. Я пэўна, што маці хутка ачуняе... Заставайся здаровы. Я вельмі цябе кахаю, я ўвесь час буду сумаваць. Бедная мая матуленька. *(Выцірае слёзы)*.

Лахраш *(адварнуўся ў бок і скрыва ўсьміхаецца)*.

ЗАСЛОНА

ДЗЕЯ ТРЭЦЯЯ

Святліца ў Мядзянавай хаце, як і ў першай дзеі.

Зьява 1-ая

МЯДЗЯН і ЛАКРЫ

Мядзян. Ты гаварыла з ёй?

Лакры. Так.

Мядзян. Ну і што-ж? Згаджаецца яна на гэта?

Лакры. Не, ня хоча і слухаць. Плача, галосіць, вымагае адпусьціць яе да араба.

Мядзян. Няхай забудзе пра гэта і думаць. Яна ня можа быць жонкай злодзея, што робіць фальшывыя расьпіскі на грошы. Ты казала ёй пра гэта?

Лакры. Казала.

Мядзян. І ну?

Лакры. Яна кажа, што Аклі ня быў ніколі злодзеем, што ён не падрабляў расьпіскі на грошы.

Мядзян. А тыя расьпіскі на 250 залатых, што ён падаў у суд? Хіба яны не падроблены, не фальшывыя?

Лакры (*Боязна*). Таміла кажа, што гэта сапраўдныя расьпіскі, што ты браў грошы ў яе мужа.

Мядзян. Скажы ёй, старая, калі яна і далей будзе плесьці такія дурніцы, то я з каморы ўкіну яе ў лёх, да шчураў.

Лакры (*чуць ня плача*). Яна так ірытуецца, яна дзярэ на сябе адзежу і валасы...

Мядзян. Няхай ня псуе мне адзежы.

Зьява 2-ая

Уваходзіць ЛАХРАШ

Лакры (*усхліпвае*). Ня ведаю, што і рабіць.

Мядзян. Зьяжы ёй рукі, яна павінна слухацца бацькі.

Лакры. Яна ўсё плача. Нават у сьне кліча свайго Аклі.

Мядзян. Скажы ёй, што Аклі даўно адрокся ад яе. Але слухай, старая: калі я заўважу, што ты шкадуеш яе і ня досыць сурова да яе, то памятай—дзьверы майго дому лёгка расчыняюцца: я выкіну цябе, як паршывага сабаку... Ідзі! (*Лакры выходзіць*).

Лахраш. Ну, праведны Мядзяне, нашыя справы стаяць як найлепш. (*Пацірае рукі*). Хе-хе...

Мядзян. Ці ўсё зрабіў так, як мы ўмовіліся?

Лахраш. Усё.

Мядзян. Кабілі?

Лахраш. Хе-хе... Я, праўду кажучы, гаварыў толькі з некаторымі. Але гэтага досыць, каб ведала ўсенькае-ўсенькае селішча. Як я вяртаўся ўжо дадому, то зусім незнаёмыя людзі апавядалі мне тое, што я сам прыдумаў, ды яшчэ дабрахаўшы два мяшкі грэцкай воўны... Хе-хе...

Мядзян. І ну?

Лахраш. Увесь народ страшэнна абураны. Яны разважаюць, што зьяняважана ўся грамада, што зганьбованы сьвяшчэнныя законы продкаў.

Яны разглядаюць учынкi араба, як нячуванае злачынства супроць усяго кабільскага народу. Кожную хвіліну яны згодны стаць усёй грамадой на абарону твайго дому і пакараць пагананага араба. Нават сьвяты Марабут, што рэдка пакідае сваё месца ў горах, і той наважыўся прыйсьці да нас, каб самому выказаць праклён на галаву нашых ворагаў. (*Хітра сьмяецца*)...

Мядзян. (*Здаволена*). Ха-ха-ха...

Лахраш. Хе-хе...

Мядзян. Ты добра абкруціў справу. Мы з табой будзем як быццам і ні пры чым. Сам народ выганіць пагананага... Хо-хо...

Лахраш. Паліцыю я таксама папярэдзіў, што растратчык і злодзей Аклі прыбудзе сягонья сюды. І сьведкаў падставіў.

Мядзян. Ты добра папрацаваў. Дзякую табе.

Лахраш. Мяне непакоіць адно: баюся, каб Таміла чагось не сказала аб расьпісках і аб тым, што ты-ж такі пазычыў грошы... Ці-ж ты ёй гэта забараніў?

Мядзян. Забараніў, але не зашкодзіць пагаварыць яшчэ з ёю самому. Гэй, Лакры! (*Плешча ў далоні*). Лакры!

Зьява 3-яя

Уваходзіць ЛАКРЫ

Лакры. Што загадаеш, мой пане?

Мядзян. Прыведзі сюды Тамілу. (*Лакры пайшла*). Аклі прыходзіў да мяне. Ён дамагаўся ўперціся ў хату, але я добра прычыніў дзьверы. Ён, як шалёны, крычаў, каб я аддаў яму жонку і грошы. Я яму загукаў праз вакно, што аддам жонку тады, як ён адрачэцца грошы. Ха-ха-ха... Але ён не згадзіўся. Кажа: я выяўлю тваё ліхадзейства. Як ён наважыўся так мне казаць?

Лахраш. О, зухвальны нягоднік!

Зьява 4-ая

Уваходзіць ТАМІЛА і ЛАКРЫ

Таміла (*змарнеўшая*). Бацька, за што ты пасадзіў мяне ў цёмную камору? У чым я вінавата? Для чаго ты разлучыў мяне з маім каханым Аклі? За што зьдзекуешся нада мной?

Мядзян. Цыц!

Таміла (*горка плача*). Я не магу больш цярпець. Калі ты ня пусьціш мяне, я ўцяку.

Мядзян. Маўчы. дурніца, я схабаў цябе таму, што шкадую цябе...

Таміла. Непатрэбна мне такая апека.

Мядзян. Дурная, ты марыш сваім арабам? А ён даўно ўжо адрокся цябе.

Таміла. Гэтага ня можа быць! Ён кахае мяне.

Мядзян. Ён узяў сабе іншую жонку. Хіба табе самой не зразумела, што ён здрадзіў табе? Калі-б ён дагэтуль цябе кахаў, то даўно ўжо прыехаў-бы па цябе.

Таміла. Аклі, Аклі! Чаму ты дагэтуль ня прыехаў? Няўжо праўда, што ты мяне пакінуў?

Мядзян. Вядома, што праўда.

Таміла. Не, няпраўда. Ты ўсё гэта робіш, каб не зьвярнуць яму пазычаных грошы, ты хочаш абдурць яго, завязаць нам сьвет.

Мядзян. Цыц! А не—дык я навучу цябе, як слухацца бацькі.

Зьява 5-ая

Бяжыць ЛАКРЫ

Лакры. Да нас ідуць людзі!

Мядзян (*да Тамілы*). Ты мусіш разыйсьціся з ім. Сягонья тут у маёй хаце будзе суд, і ты павінна прасіць разлукі з Аклі.

Таміла. Я не хачу разлукі. Я кахаю яго...
Мядзян. Ён ня варты быць табе за мужа. Ён зганьбіў мяне, увесь наш даур. Ты разлучышся з ім.
Таміла. Не, не, не!
Мядзян. А я кажу—так!

Зьява 6-ая

Убягае КАБІЛЬ

Кабіль. Сьвяты Марабут ідзе да цябе ў гасподу, шчасьлівы Мядзяне.

Мядзян *(да Тамілы)*. Глядзі-ж мне—ціха будзь! *(Таміла горка плача, схіліўшыся ў кутку)*.

Лахраш *(да Мядзяна)*. Я забыўся табе сказаць: прыгатаў дзесяць залатых для Марабута.

Мядзян. Так шмат?

Лахраш. Я даваў яму шэсьць, потым накінуў яшчэ аднаго, але ён зацяўся: дзесяць і ні шэлега менш. З гэтага праклятага сьвятога добры гандляр.

Мядзян *(дае грошы)*. На, аддай яму, каб ён падавіўся імі. Толькі ня зараз, каб людзі ня бачылі.

Зьява 7-ая

КАБІЛЬ, потым МАРАБУТ і яшчэ колькі кабіляў

Кабіль. Схіліцца перад служыцелем алаха. *(Падае ніц)*.

(Урачыста ўваходзіць Марабут, за ім гурт паважных кабіляў. Усе прысутныя моўчкі схіляюцца).

Марабут *(важна)*. Мір у гасподу тваю, праведны Мядзяне. Мір вам, усе дзеці мае.

Усе прысутныя. Слава алаху. Слава яго вернаму служыцелю, сьвятому Марабуту. *(Усе ўстаюць)*.

Марабут. Дзеці мае! Сьвяты алах зьвярнуў сваю сьвятую волю. Ён паведаў мне ў маёй самоце, што шатан нячысты наважыўся ўцерціся ў праведны дом, дом праведны ад веку і да веку.

Усе. Алах, алах! Хай сьвяціцца імя яго.

Марабут. Ён загадаў мне расказаць усяму дауру, цэламу народу нашаму, што не павінен праведны Мядзян цярпець ад ганебнага шлюбу яго дачкі з няверным арабам.

Усе. Сьвятая воля яго! Сьвятая воля яго!

Марабут. Непарушная воля яго!

Усе. Алах, алах!

Мядзян (*падводзіць ледзь прытомную Тамілу*). Вось яна, мая дачка. Глянь на яе, сьвяты айцец, гляньце на яе і ўсе вы, людзі,—як ірытуецца, як мучыцца яна.

Марабут. Ты вельмі мучышся, дачка?

Таміла. О, сьвяты айцец, я так мучуся. Сэрца маё кроецца. Дазволь выслухаць мяне!

Марабут. Я ўсё ведаю, дачка, Алах паведаў мне.

Таміла. Калі ты ведаеш, то чаму-ж не дапаможаш мне? Чаму не абароніш мяне? Ратуй мяне, сьвяты Марабут!

Мядзян (*штурхае яе*). Цыц!..

Таміла. Я не магу маўчаць. Я мушу расказаць усё, як яно ёсьць.

Мядзян (*злосна шыпіць*). Я табе кажу, цыц!

Кабіль. Жана, ты ня маеш права падаваць голас, пакуль цябе не запытаюць.

Таміла. Я мушу гаварыць.

Мядзян. Цыц!

Усе. Маўчы!

Марабут. І сказаў мне алах: ідзі ў гасподу Мядзянаву і выратуй яго заблудлівую дачку. Вырві яе з арабавых нечасьцівых рук, вярні яе ў радзіну бацькі і мацеры, у родны даур.

Таміла. Апомніцеся!

Марабут (*не зважаючы*). Разарві шлюб яе з нечасьцівым арабам, Аклі-бэн-сі-Мансурам.

Таміла (*кідаецца да яго*). Не, ня тое: мне ня трэба такой дапамогі.

Кабіль. Маўчы перад сьвятым айцом!

Лакры. Не зьневажай нашых законаў.

Кабіль. Жанчына мусіць маўчаць.

Таміла. Не, не. Гэта памылка, гэта няпраўда!

Кабіль. Цыц, няверная! Законы нашы не дазваляюць гаварыць жанчыне там, дзе ёсьць мужчыны.

Лахраш (*да іншых*). Вы бачыце, як спаскудзіў яе гэты няверны араб?

Марабут. Што-ж да араба, то алах загадаў мне праклясьці яго.

Таміла (*плача наўзрыд*). Не, не! Не праклінайце яго!

Марабут. Няхай-жа будзе ён пракляты.

Таміла (*падае*). А!!!

Марабут. Няхай будзе праклята імя яго і ўвесь род яго, усе дзеці яго, усе жонкі яго, калі яны не адступяцца ад яго.

Лакры (*плача*). Адступіся, дачушка, адступіся, бо пракляцьце падзе і на цябе.

Усе. Адступіся, адступіся! Адрачыся яго, праклятага.

Таміла. Змілуйцеся! Не праклінайце!

Марабут. Няхай будуць пракляты ўсе справы яго і ўсе тыя, што будуць мець з ім справы, даваць яму грошы, хлеб ці прытулак.

Таміла. Стрымайцеся! Вы губіце нявіннага чалавека! Ён ні перад кім невінаваты. Ён не зробіў нічога паганага. Прысягаюся імем алаха. І я кахую яго.

Марабут. Устань, дачка. Тваё жаночае сэрца вельмі мякка. Ты шкадуеш нягоднага чалавека за твае мукі, на якія судзіць яго воля алаха? Ты ня хочаш яму злога?

Таміла. Не, не хачу. Я хачу, каб ён быў шчаслівы, я хачу, каб вы зьнялі з яго гэтыя праклёны.

Марабут. О, алах! Якое мяккае, якое ласкавае сэрца ты даў жанчыне. Калі ты так прасіш алаха, я магу адварнуць гэтыя праклёны.

Таміла. Адварні! Адварні!

Марабут. Добра, дачка, добра. Але я магу адварнуць праклёны толькі тады, як ты адступішся ад яго, калі ты ня будзеш надалей яму за жонку... Тады алах згодзіцца дараваць яму яго злачынствы.

Таміла (*горка плача*).

Мядзян (*штурхае яе*). Ці ты хочаш наклікаць пракляцьце на ўсю нашу радню?

Лахраш. Калі ты яго сапраўды любіш і хочаш, каб ён не загінуў ад праклёнаў, то мусіш чыніць так, як кажа сьвяты Марабут, няхай сьвяціцца імя яго.

Усе. Ну, жанчына? Ну?

Таміла. Толькі не праклінайце яго. Я адракуся, я ўсё зраблю, што вы скажаце,

Мядзян (*радасна*). Ух! Слава алаху!

Марабут. Устань, дачка. Прысягні мне, што ніколі-ня пойдзеш да яго, ніколі нага твая ня ступіць праз парог дому яго!

Таміла. Добра!

Марабут. Прысягні!

Таміла (*з пакутай*). Прысягаю... (*Сярод людзей гоман здаваленья*).

Марабут. Прысягні, што ніколі цяпер ня скажаш яму „муж мой“.

Таміла. Прысягаю... Ніколі...

Марабут. Прысягні, што будзеш дамагацца ад яго разлукі на судзе, каб разарваць ваш шлюб па закону.

Таміла. Прысягаю...

Марабут. Ну, досыць.

Таміла. Мама, мама! Што-ж цяпер будзе! Аклі! Аклі!

Лакры. Не вымаўляй яго паганага імя.

Марабут. Праславім-жа міласэрнага алаха за яго дабрату да нас. Падзякуем яго за тое, што зьвярнуў ён нам заблудзіўшую жанчыну.

Усе. Хвала алаху! Хвала алаху!

Мядзян (да Лакры). Забяры Тамілу, адвядзі яе. (Лакры выводзіць прыбітую горам Тамілу).

Кабіль. Ідзе судзьдзя... Судзьдзя ідзе. (Марабута, шануючы, садзіць на покуце).

Зьява 8-ая

Уваходзяць двое паліцэйскіх, за імі судзьдзя. Трохі па-чакаўшы АКЛІ

Паліцэйскі. Вайсковы судзьдзя завітаў сюды на разгляд судовае справы. (Усе з пашанай схіляюцца).

Судзьдзя. Дзень добры, пане гаспадару.

Мядзян. Вітаем і вас, пане судзьдзя. (Усе ціха чакаюць).

Судзьдзя (сядае за прыгатоўлены сярод хаты стол). Панове, зараз будзе разьбірацца справа пра шлюбную разлуку Тамілы-бас-Мядзян, кабількі, і Аклі-бэн-сі-Мансура, араба. (Уваходзіць Аклі, ён вельмі зьмяніўся за гэты час).

Усе. Гэта ён. Вось ён, нягоднік!

Судзьдзя. Сама Таміла—законная жонка Аклі-бэн-сі-Мансура просіць шлюбнай разлукі.

Аклі. Але дзе-ж яна? Я яе ня бачу. Пане судзьдзя, я прашу без яе справы не разглядаць.

Судзьдзя. А праўда, дзе-ж яна?

Лахраш. Яна вельмі хворая.

Судзьдзя. Я пытаю ня вас, а пана Мядзяна.

Мядзян. Пане судзьдзя, я чалавек вельмі стары і хворы. Да таго-ж гэтая справа мяне вельмі нэрвуе. Я не патраплю адпавядаць. Дазвольце мне перадаручыць весьці гэтую справу майму крэўнаму, гэтаму ласкаваму пану Лахрашу.

Аклі. Я буду пярэчыць. Яны змовіліся.

Судзьдзя. Ці яшчэ хто пярэчыць супроць гэтага, апрача пана Аклі? (*Усе маўчаць*).

Судзьдзя. Ніхто. Дазваляю пану Лахрашу весьці гэтую справу. Але, пане Лахраш, прыдзеца вам прывесьці сюды Тамілу, як-бы хворая яна ні была.

Лахраш. Гэта немажліва.

Аклі. Я патрабую, каб яна прышла сюды. Гэтыя дабрадзеі дураць яе і хочуць абдурчыць суд.

Лахраш. Яна сьмяртэльна хворая, і ўсялякае нэрваваныне можа яе загубіць. Запытайце нашага вельмі шаноўнага сьвятога Марабута.

Судзьдзя (*да Марабута*). Сьвяты айцец можа гэта пасьведчыць?

Марабут. Сьведчу.

Судзьдзя. Тады без Тамілы ня можа адбыцца суд. (*Падумаўшы, устае*). Суд ухваліў адкласьці разгляд справы да таго, як ачуняе Таміла... (*Зьбіраецца ісьці*).

Аклі. Я протэстую. Пакуль яна ачуняе, прыдзеца доўга чакаць.

Лахраш. Шлюб трэба разарваць сягонья. Я прашу разглядаць справу без яе.

Судзьдзя. Гэтага нямажна. Я ўжо паставіў.

Лахраш (*нерашуча*). Тады... Тады я прывяду яе сюды зараз.

Мядзян. Але я проці гэтага.

Судзьдзя. Вы ўступілі свой голас пану Лахрашу. (*Падумаўшы*). Суд ухваліў прывесці сюды хворую Тамілу. (*Мядзян і Лакры выходзяць і зьвяртаюцца з Тамілай*).

Мядзян (*яшчэ на парозе*). Памятай пракляцьце Марабута. Калі не адступішся ад яго,— і ён, і мы з ім, загінем ад кары алаха.

Аклі (*аж кінуўся да яе*). Таміла, Таміла! Зорачка мая!

Мядзян. Кабільскія законы забараняюць гаварыць да чужой жонкі. Забараніць яму.

Судзьдзя (*да Аклі*). Кабільскія законы забараняюць гаварыць да чужой жонкі. Калі хочаце гаварыць, перадавайце мне, я ёй перакажу.

Аклі. Яны брэшуць, іх законы забараняюць гаварыць да чужой жонкі, а мы яшчэ не разлучаны. Я маю права з ёй гаварыць. Няма такіх законаў.

Лахраш. Не—ёсьць. Няхай пасьведчыць сьвяты Марабут.

Судзьдзя (*да Марабута*). Вы можаце пасьведчыць?

Марабут. Сьведчу.

Судзьдзя. Згодна законаў кабільскіх, забараняю вам гаварыць да яе.

Аклі (*абураны*). О, ашуканцы! (*Да судзьдзі*). Тады запытайце яе—няўжо гэта праўда, што яна сама ня хоча быць мне жонкай і вымагае разлукі?

Судзьдзя. Таміла, скажы, ці гэта праўда, што...

Лахраш. Але кабільскія законы забараняюць ёй адказваць.

Судзьдзя (*да Марабута*). Ёсьць такі закон? Марабут. Ёсьць, сьведчу.

Судзьдзя. Забараняю.

Аклі. Нягоднікі!

Судзьдзя Яраспачынаю разьбіраць справу... (*Да Тамілы*). Скажы, жонка, вы не жадаеце вяртацца да свайго мужа?

Мядзян (*з аднаго боку*). Памятай-жа. Глядзі мне.

Лахраш. Памятай праклён...

Таміла (*з пакутай*). Т-так...

Аклі. Што? Таміла, ці гэта ты гаворыш?

Лахраш (*з трыумфам*). Як бачыш, гэта гаворыць яна.

Аклі. Я цябе ня пытаю.

Лахраш. Яна разьлюбіла цябе за тваю непашану да яе бацькоў, за тваю брахню на яе праведнага бацьку...

Аклі. Гэта брахня! Яны абкруцілі яе. Гэта яны прымусілі яе так сказаць.

Судзьдзя. Вы пярэчыце супроць шлюбнай разлукі?

Аклі. Я протэстую. Тут ашуканства. (*Да Тамілы*). Таміла, скажы, я малю цябе, скажы, што гэта няпраўда, што цябе абдурылі.

Лахраш. Яна ня хоча нават гаварыць да цябе.

Аклі. Няўжо ты была ў змове са сваім зладзейскім бацькам?

Таміла. Не, Не!..

Мядзян (*Шчыпле яе*). Цыц!

Таміла. Я маўчу, маўчу...

Лахраш. Я протэстую, пане судзьдзя. Гэты араб абражае праведнага Мядзяна.

Судзьдзя. Я забараняю вам абражаць праведнага мядзяна.

Аклі (*не звважаючы*). Значыцца, ты хлусіла мне ўвесь час?

Таміла. Гэта няпраўда!

Аклі. Калі няпраўда, то вярніся да твайго мужа.

Таміла. Не... я не магу...

Аклі. Вярніся,.. я забудуся ўсё. Я-ж кахаю цябе, Таміла! Вярніся да мяне!

Таміла (*плача*). О, лепш сьмерць, чымся такія пакуты!

Аклі. Што я чую? Маё каханьне для цябе пакута? Горш за сьмерць?

Таміла. О, Аклі, ня пытай мяне, я нічога табе не скажу. Не гавары да мяне. Маўчы...

Аклі (*разгневаны*). Дык вось яно як! Значыцца ты брахала мне? Увесь час зьдзеквалася з майго каханьня, з маёй шчырасьці? Дык ведай: я адракаюся цябе. Пане судзьдзя, я не прычучу супроць шлюбнай разлукі.

Судзьдзя (*хутка запісаў*). Прашу ўстаць. Абвяшчаю пастанову суда: „Пільнуючы сьвятасьці законаў і звычаяў кабільскіх, іменем рэспубліканскае Францыі, разрываю шлюб паміж Тамілай-бас-Мядзян і Аклі-бэн-сі-Мансур. Абое даюць на гэта згоду суду. Выкуп за жонку, які атрымаў Мядзян, не зьявртаецца Аклі“... Панове кабелі, ці здаволены вы такім судом?

Усе. Так, здаволены.

Судзьдзя. Дык ведайце, кабелі: рэспубліканская Францыя падтрымлівае вашы законы і звычаі. Францыя хоча, каб вы сьвята пільнавалі тых законаў, за якімі жылі яшчэ вашы бацькі, дзяды і прадзеда.

Аклі. Але гэтыя законы завязваюць сьвет. Ці можа Францыя хоча, каб кабiлі навек заста-ліся такімі-ж дзікунамі, як і былі? І ёй лягчэй будзе душыць дурны народ?

Судзьдзя. Вы будзеце адпавядаць за гэтыя словы перад судом. (Да кабiляў). Запамятайце ўсё, што я вам сказаў, і раскажаце гэта ўсім. (Выходзіць, за ім паліцэйскі).

Аклі (да Тамiлы). Прашчай... Тамiла. Я ду-маў, што ты сумленняя жонка, а ты такая-ж шахрайка і такая-ж рабыня, як і іншыя, як твой бацька... Дзякую табе за навуку. Цяпер і я вазьму сабе двух, трох, чатырох жонак, буду зьдзек-вацца з іх, катаваць іх, як зьдзекуюцца і вашы законы... (Хоча ісьці).

Тамiла. Аклі, Аклі... Пастой...

Аклі (хутка вяртаецца). Ты клічаш мяне? Ты каешся?

Лахраш. Вон, арабе! Ты ня маеш права набліжацца да нашых жанок...

Аклі. Тамiла... Ну, гавары...

Тамiла. Я... хачу... раскажаць табе... усю праўду... каб хоць цяпер ты ведаў...

Лахраш. Я забараняю табе гаварыць да яго. Ён ня муж табе. Ты ня маеш права з ім гаварыць.

Зьява 9-ая

Уваходзяць ДВА ПАЛІЦЭЙСКІХ

Паліцэйскі. Тут Аклі-бэн-сі-Мансур?

Аклі. Гэта я.

Паліцэйскі. Па загаду дэліскай паліцыі вы арыштаваны.

Аклі. За што?

Паліцэйскі. Вас вінавацяць у растраце 250 залатых скарбовых грошы.

Аклі. Мядзян... Злодзей!.. Што ты зрабіў са мной?

Паліцэйскі. Прашу ісьці са мной.

Аклі. Мядзяне, Мядзяне, што ты зрабіў са мной? (*Паліцэйскія выводзяць Аклі. Таміла туліцца да мацеры*).

Марабут. Хай-жа будзе мір у гасподзе праведнага Мядзяна. Благаслаўляю вас, дзеці мае. Ідзеце з мірам. (*Усе выходзяць, апроча Тамілы і Лакры. Лахраш з Марабутам ідуць апошнімі*).

Лахраш (*ціха*). На грошы. (*Дае*).

Марабут. Хай алах ласкавы будзе да цябе. (*Бярэ*). Мір дому гэтаму. (*Вышлі*).

Зьява 10-ая

ТАМІЛА і ЛАКРЫ

Лакры. Не ірытуйся, дзіцятка маё. Супакойся.

Таміла. Які жах, матуленька, які жах!

Лакры. Ня ты першая і ня ты апошняя. Горка жаночая доля ў нашай краіне.

Таміла. Але за што ўсё гэта?

Лакры. Такая воля алаха.

Таміла. Але, кажуць, алах ласкавы. Цяпер я бачу, што ён ліхі, о, вельмі ліхі.

Лакры (*спалохана*). Ціха, дачушка, ціха. Не наракай на алаха, бо ён яшчэ пакарае цябе...

Зьява 11-ая.

Вяртаюцца МЯДЗЯН і ЛАХРАШ

Мядзян. Пайшлі да сябе! (*Таміла і Лакры выходзяць*).

Мядзян. І спрытна гэта мы абстругалі. Хо-хо-хо... Здрава абкруцілі ўсіх. Маладзец сьвяты Марабут, з яго добры майстра. Хо-хо!..

Лахраш. Хэ-хэ...

Мядзян. А цяпер—гані пяцьдзесят пяць залатых, і Таміла твая.

Лахраш. О, праведны Мядзяне, яна ж цяпер апаганена. Цяпер яна ня варта пяцьдзесят залатых. Больш як дваццаць пяць залатых я не магу даць за яе.

Мядзян. Ах ты, шылахвост. Я ня згодзен.

Лахраш. Але яе цяпер ніхто і задарма ня возьме папсутую.

Мядзян. Ну, добра... Давай дваццаць пяць. Толькі ўсе адразу.

Лахраш. Я маю гатоўкай толькі дзесяць.

Мядзян. За дзесяць купі сабе суку.

Лахраш. О, праведны Мядзяне, ці ты забыўся, што мне яшчэ давядзецца брахаць на судзе за твае расьпіскі, прысягаць, што яны фальшывыя?

Мядзян. Ну?

Лахраш. Вось, і бяры пятнаццаць залатых.

Мядзян (злосна). Пішы мне абавязак, я падпішу. (Гукае). Таміла, Таміла, ідзі сюды! (Чытае абавязак). Няхай ужо так.

Зьява 12-ая

Уваходзяць ТАМІЛА і ЛАКРЫ

Мядзян. Дык вось, дачка, я прадаў цябе... Пойдзеш замуж.

Таміла. Бацька, я прашу цябе, не няволь мяне. Я не хачу больш замуж.

Мядзян. Я цябе аб гэтым ня пытаю, ці ты хочаш. Вось твой муж.

Таміла (з жахам). Гэтая паскуда мой муж? Гэты подлы брахун? Я не хачу!

Лахраш. Не галасі, дурніца. Мне няма справы, што ты ня хочаш. Я ўжо заплаціў за цябе грошы. Цяпер я твой гаспадар.

Таміла (*кідаецца*). Мама, барані мяне.

Мядзян (*да Лакры*). Кінь яе, старая. Бяжы лепш клапаціся па гаспадарцы. Нагатуй стравы шмат, засмаж цэлага барана. Я запрашу ўвесь даур. Хай ведаюць, што Мядзян у другі раз прадаў сваю дачку. (*Задаволена сьмяецца. Да сябе ціха*). Ён прадасьць яе яшчэ ў трэці і ў чацьверты раз.

ЗАСЛОНА

ДЗЕЯ ЧАЦЬВЕРТАЯ

Прайшоў нейкі час. Цёмны пакой у доме Лахраша.

Зьява 1-ая

ЛАХРАШ штурхае ў пакой ТАМІЛУ

Лахраш. Уцякаць надумала? Брахаць на мяне сярод людзей? Хочаш, каб я табе ногі паперабіваў?

Таміла. Пусьці мяне.

Лахраш. Я грошы за цябе заплаціў, а ты мне так вытвараеш?

Таміла. Ад пабояў тваіх мне цямнее ў вачох. Ты пакалечыў мне цела...

Лахраш. Як яшчэ раз адважышся ўцякаць, я расьцягну цябе на вуліцы і пры людзях буду лупцаваць, пакуль ня выб'ю з тваёй галавы ўсялякую дурату. Няма чаго прыкідацца... Не сядзі без работы. Мне патрэбны мяшкі... Шый мяшкі.

Таміла. Мне запухла вока, ты вельмі моцна ўдарыў мяне па твары. Я нічога ня бачу...

Лахраш. Шый, табе кажу, а то апухне і другое вока. *(Пайшоў. Таміла пакорна бярэцца шыць мяшкі).*

Зьява 2-ая

Ціха ўваходзіць ФАТУМА

Фатума. Плачаш?

Таміла (*ціха*). Плачу...

Фатума. Ведаю... добра ведаю. Ты вось толькі што стала яму за жонку, а я была дзесяць гадоў.

Таміла. А хто-ж ты, бабулька, такая?

Фатума. Ня ведаеш нават... Ты-ж мяне змяніла. Я яго першая жонка.

Таміла. А чаму-ж ты тут ня жывеш?

Фатума. Выгнаў мяне... Пастарэла, няздатна стала ні рабіць, ні пацяшаць яго сваім целам... Вось і выгнаў... Цяпер туляюся па чужых хатах, жыву з людзкое ласкі, вось такіх замардаваных, як ты або я. Няпрыкметна мне падаюць маладзіцы, хаваючыся ад мужоў... Я сплю дзесь з бяспрытульнымі сабакамі... Вось так і жыву... Ды не шкадую мінулага. Лягчэй мне цяпер жабрачкай жыць, чымся калісь рабыняй свайму пану быць... (*Пауза*).

Таміла. Зайздросчу я табе, бабулька... вольная ты цяпер. І я змяніла-б сваё жыццё на жабрацтва. Колькі разоў хацела ўцячы... Не шанцуе. Зловіць і назад прывядзе.

Фатума (*горка ўсьміхаецца*). Хіба я так ня чыніла? І я калісь уцякала, як была маладая і дужая. Потым прывыкла... А ўжо як пастарэла...

Таміла. Не. Мяне ён не пабачыць старой, я ўцяку, ці... рукі на сябе налажу...

Фатума. Спрытная ты вельмі. Гарачая. Але не ўстаіш—жыццё зломіць цябе. Хіба можаш ты быць дужэйшай за нашыя законы? Пройдзе час—і ўгамонішся.

Таміла. Не, ніколі! Я яшчэ адамшчу за ўсё ліха, што ён мне нарабіў. Аддзячу яму і за долю жаночу, і за подласьць да Аклі. (*Успомніўшы, заплакала*).

Фатума. Бач, ты якая... Адважная. Быццам і ня ў нашых краёх нарадзілася... Але такім, як ты, яшчэ горш будзе... Будуць зьдзеквацца з цябе...

Таміла. Я прасіла бацькоў—яны не зьвярнулі ўвагі; зварачалася да нашых старшын—яны выгналі мяне; бегала да французскага судзьдзі, але ён (*горка ўсхліпвае*) адказаў мне, што сам ён можа і не згаджаецца з нашымі звычаямі, але ў інтарэсах сваёй дзяржавы, для спакою, ён мусіць падтрымліваць нашы звычаі і нічым дапамагчы ня можа...

Зьява 3-яя

Уваходзяць МЯДЗЯН і ЛАХРАШ

Лахраш (*пабачыўшы Фатуму*). Ты чаго тут, старая патароча? Як ты адважылася зайсьці ў мае пакоі? (*Хапае яе*).

Фатума. Даруй, пане... я галодная... я хацела папрасіць у тваёй жонкі кусочак хлеба...

Лахраш. Вон! Досыць таго, што я дазваляю табе капацца ў памыях. (*Штурхае за дзьверы*). Каб і нага твая больш тут ня была. (*Да Мядзяна*). Дзівіся, дружа Мядзяне, я ўзяў з ёй шлюбную разлуку, а яна швэндаецца тут.

Таміла. Але яна галодная. Узяўшы разлуку, ты ня даў ёй грошы...

Лахраш. Гэта не твая справа... Дзе гэта відана, каб разлучанай жонцы плацілі?

Таміла (*да Мядзяна*). Бацька, я маю табе штось сказаць.

Мядзян. Калі зноў якая скарга, то я ня буду слухаць.

Таміла. Бацька!

Мядзян. Дай мне спакой, дачка. *(Да Лахраша)*. Я прышоў да цябе па справе.

Лахраш. Ну, што-ж, кажы... *(Таміла села ў кутку, працуе)*.

Мядзян. Я хачу напамінь табе, што ты вінен мне яшчэ за Тамілу пятнаццаць залатых.

Лахраш. Хіба я табе іх не аддаў?

Мядзян. Ня строй дурня,—вось твая расьпіска. *(Паказвае)*.

Лахраш. Гм... Ведаеш, алах парадзіў мне не плаціць табе гэтых пятнаццаць залатых.

Мядзян. О, дружа Лахраш, чаму алах не парадзіў табе адкусіць сабе язык, каб не малоў глупства?

Лахраш. Гэтую парадку, дружа Мядзяне, ён напэўна беражэ для цябе.

Мядзян. Але чаму ты ня хочаш аддаваць мне доўг?

Лахраш. Бо лягчэй прывучыць да сваіх абавязкаў дзікую сланіху, чымся тваю дачку.

Мядзян. Не пярэчу. Напэўна дзікай сланісе ты быў-бы больш да ўпадобы, чымся маёй дачцы.

Лахраш. Але яна хоча зрабіць мне прыкрасьць.

Мядзян. Якую?

Лахраш. Яна ад мяне ў паважным стане. І я добра ведаю, што яна хоча скінуць мне мёртвае дзіця. Прысягаюся алахам, Мядзяне, што, калі яна так зробіць, я ўсю адпаведнасьць за страты ўскладаю на цябе.

Мядзян. Чаму на мяне? Хто дасьць табе такое права?

Лахраш. О, Мядзяне, якога людзі называюць праведным. Хіба ты ня ведаеш, што ў вас ёсьць такі закон?

Мядзян. О, Лахрашу, усім добра вядома, што ты нашых законаў ня ведаеш. Што-ж да Тамілы, то ты сам вінават, бо ты дурань.

Лахраш. Ты памыляешся.

Мядзян. Калі жонка ў паважным стане, ня трэба біць яе ў жылот, а кудысь інш... То і ня будзе мёртвага дзіцяці.

Лахраш. Хіба я, калі разгневаюся, магу разьбіраць, куды там біць? Але ты ня правы. Я думаў, што купіў у цябе жонку, а купіў ведзьму. Ты абдурў мяне. Я яшчэ паскарджуся на цябе ў суд.

Мядзян. Няхай... будзем судзіцца. Толькі табе не павераць.

Лахраш. Я давяду, што ў ёй сядзіць тысяча чартоў. Я паклічу ўсіх паважных кабіляў, я запрашу самога Марабута, і яны гэта пасьведчаць.

Мядзян. Але французы табе не павераць. Яны ня вераць ні ў чартоў, ні ў ведзьмаў.

Лахраш. Я спашлюся на кабільскія законы. А яны гавораць, што ў кожнай непакорнай жонцы сядзіць тысяча чартоў. Ты чуеш, што казаў нам судзьдзя? Французы падтрымліваюць старасьвецкія кабільскія законы. Вось, калі падтрымліваюць, то мусяць і на гэта згадзіцца...

Мядзян. Ну, добра... Хай мне будзе горш. Мне вернуць назад Тамілу, без звароту выкупу, а яе прадам яшчэ раз.

Лахраш. Табе яе ня зьвернуць.

Мядзян. Чаму?

Лахраш. Таму... Таму што... Ну, алах з табой, я аддам табе доўг.

Мядзян. Сягонья?

Лахраш. Не, заўтра.

Мядзян. Ну, глядзі... Бывай здароў.

Лахраш. Ідзі здароў.

Таміла (*кідаецца да бацькі*). Бацька, пастой!

Мядзян. Ізноў скарга... Я табе ўжо казаў: ён табе муж, ён табе і гаспадар. Што-б ён ні рабіў, ён правы... Адчапіся. (*Пайшоў*).

Лахраш. Таміла, прынясі мне малака. (*Таміла прынесла*).

Лахраш. Таміла, прынясі мне фрукты. (*Таміла прынесла*). Куды ты йдзеш?

Таміла. Ты-ж больш нічога не патрабуеш.

Лахраш. Адкуль ты ведаеш? А можа мне яшчэ чагось жадаецца? Стой тут і чакай, пакуль я пасьнедаю. Гэта раз. А другое, як зьвяртаешся да мужа, заўжды мусіш казаць: пане мой, або — гаспадару мой, або — уладар мой... Хіба ты гэтага ня ведаеш?

Таміла. Добра.. пане мой.

Лахраш. Што ты хацела сказаць бацьку? (*Есьць*).

Таміла. Не твая справа... пане мой.

Лахраш. Да ты ведаеш, каму ты грубіяніш?

Таміла. Ведаю. (*Сядае*).

Лахраш. Устань! Хіба ты ня ведаеш, што жонка ня мае права сядзець, калі да яе гаворыць муж?

Таміла. Я змарылася.

Лахраш. Кажу—устань!

Таміла (*абурана*). Ня ўстану.

Лахраш (*б'ючы*). Устань, кажу!

Таміла (*узарвалася, аж дрыжыць ад абурэння*). Не даводзь мяне да краю!

Лахраш. Ах ты, паскуда! Ты думаеш, я табе твой араб? Я цябе навучу, як шанавець мужа! (*Замахнуўся біць*).

Таміла (*схапіла са стала нож*). Больш нічога не навучыш!

Лахраш. Гвалт!.. Рэжучь...

Таміла (*наступаючы*). Я заб'ю цябе, як паршывага сабаку. Аддзячу табе і за Аклі, і за сябе, і за ўсё жаночтва!..

Лахраш (*уцякае да вакна*). Гэй, людзі, людзі! Ратуйце! Разбой!

Таміла (*замахваецца нажом*). У гэты час знадворку бягуць колькі кабіляў і Марабут).

Зьява 4-ая

Лахраш. Ратуйце! Мая жонка падняла на мяне руку, яна хоча мяне зарэзаць. (*Іх разбараняюць. Таміле скручваюць рукі*).

Кабілі. Ганьба, ганьба! Жонка падняла руку на свайго мужа?!

Лахраш (*да Марабута*). О, сьвяты старча, абарані мяне! Гэта ведзьма якаясь.

Марабут. О, людзі, сьведкамі вялікага, нячувананага граху былі мы тут: жонка наважылася падняць руку на свайго мужа. Нашы законы моцна караюць за такое злачынства. Такой злачынцы няма месца на нашай зямлі. Лахраш, яна ня можа быць табе жонкай надалей. Я разлучаю вас, імем алаха.

Лахраш. Я сам яе адракаюся.

Марабут. Ідзі жанчына. Ідзі з нашага даура. Ідзі з зямлі кабільскай. Ніколі ты ня маеш права вярнуцца на тваю айчыну. На табе ляжыць алахава пракляцьце. Будзь праклята ад веку і да веку. Але калі ты не паслухаеш і адважышся ступіць на нашу зямлю, то спаткаеш сьмерць ад нашых рук. Ідзі.. Такая воля алаха!

Кабілі. Алах, алах!

Марабут. Ідзі моўчкі, нікому слова ня кажучы. Ідзі з нашае зямлі. Бо кожны, да каго ты загаворыш, будзе пракляты. Ідзі! *(Таміла, закрывшы аблічча, выходзіць. Натойн боязна перад ёй расступіўся).*

ЗАСЛОНА

ДЗЕЯ ПЯТАЯ

Шалаш на лясной паляне. Гэта—сядзіба Джое. Сюды, уцякаючы, трапляе Таміла.

(Трэба даць заднік лесу з прыстаўкамі або ў сукнах. У кутку збудаваць звычайны шалаш).

Граючы Мурына, ня трэба ламаць языка, надаючы ламаную гаворку. Але ў гэтай п'есе ўсе асобы дзеі—чужаземцы. Адно, што варта зрабіць, гэта падкрэсьліць мову негра: мацней вымаўляць гарлавыя гукі і мякка галосныя; напрыклад, „а“ бліжэй да „я“, „ы“ бліжэй да „і“ і г. д. Гэта характэрна для мурынаў, калі яны гавораць чужою моваю.

Зьява 1-ая

ДЖОЕ вядзе ТАМІЛУ

Джое. Бедная, бедная жанчына... Яна памірала там у лесе... Яна плакала там і сьмяялася... (*Садзіць Тамілу на падушку*). Яна хворая... вельмі хворая...

Таміла. Піць... дайце...

Джое (*дае ваду*). На... пі... Хто ты ёсьць?

Таміла. Таміла...

Джое. Таміль... Таміль... Пі, Таміль...

Таміла. Хто вы такі?.. Я кепска вас бачу.. Я шмат плакала, і вочы мае сьлепнуць.

Джое. Джое будзе лячыць белую жанчыну... Джое ведае лекі...

Таміла. Ты—мурын? (*Баязьліва*). А ты не заб'еш мяне?

Джое. За што мне цябе забіваць? Дурная жанчына. Хіба ты мне вораг? Я буду цябе лячыць...

Таміла (*раптам зрываецца*). Не, не... я пайду, мне трэба ісьці.

Джое (*садзіць яе*). Куды ты пойдзеш? У джунглях разарвуць цябе дзікія зьвяры... Ты ня ведаеш дарогі ў джунглях.

Таміла. Але я мушу ісьці.

Джое. Дзе? Куды? Чаго?

Таміла. Мяне выгналі з гэтае краіны, я праклятая... Я павінна ўцякаць—так загадаў Марабут...

Джое. Якія ліхія людзі!.. Такую бедную, слабую жанчыну выгнаць...

Таміла. І ня трымай мяне, бо як даведаюцца нашы кабілі, яны адпомсьцяцца за гэта, яны заб'юць цябе, і алах цябе пакарае.

Джое (*усьміхаецца*). Ха-ха... Джое не баіцца кабіляў. Хіба можна баяцца людзей, што зьдзекуюцца з хвораі бяспраўнай жанчыны? А алахава кара для Джое нішто. Джое ня мае алахаў, Джое іх не прызнае—ха-ха. Няхай алахі яго баяцца.

Таміла (*зьдзіўлена*). Хто гэта той Джое, што не баіцца алаха?

Джое. Гэта я. Старэнькі сабе мурын.

Таміла. Хто-ж ты ёсьць, што табе ніхто ня страшны?

Джое. Хе-хе. Вось ляж адпачынь, я цябе добра накрыву. Калі ты будзеш паслушная, калі ты будзеш выконваць усё, што табе скажа Джое, то Джое раскажа табе, хто ён такі. Спачывай і слухай мяне. Я цябе буду лячыць...

Таміла (здаленая мяккасьцю Джое, скарылася яму). Дзякую табе, добры мурыне... Я яшчэ ня бачыла такіх людзей, як ты. Нашы мужчыны ня бываюць ласкавымі да жанчын. Ты, напэўна, праз тое такі добры, што ніколі ня ведаў ліха...

Джое. Ха-ха! Дурненькая ты. Джое зазнаў ліха вельмі шмат, бачыў яго больш, чымся бачылі ўсе вашы кабілі за ўсё сваё жыццё.

Таміла. Дзе-ж ты яго бачыў?

Джое. Скрозь. Джое быў усюды, па ўсіх землях,—і скрозь бачыў шмат ліха. Джое быў у Францыі, Амэрыцы, Англіі... Ха-ха... Дзе толькі ня быў Джое? І скрозь ён бачыў ліха.

Таміла. А я чула, што ў тых краёх жывецца лепш, як у нас.

Джое. Для мурына ўсюды пагана. Для беднага чалавека скрозь пагана. А Джое і мурын і бедны. Джое знае аж два ліхі.

Таміла. Значыцца, і там людзі злыя?

Джое. Для мурына ўсе злыя, апрача бедных людзей. Але бедныя людзі такія-ж няшчасныя, як і мурын... Затое па тых краёх шмат ёсьць вучоных, прыгожых людзей. Тыя людзі вельмі багатыя і вельмі разумныя. Яны прыдумалі электрыку, аэроплян, радыё і яшчэ шмат чаго. Але ніяк ня змогуць прыдумаць добрага сэрца. У іх шмат культуры і няма ніводнага добрага сэрца. А дзе ёсьць добрае сэрца, там няма культуры, там няма грошы.

Таміла. Але кажуць, іх жанчыны не заняволены. Яны вольны, як і мужчыны?..

Джое. Ха-ха... Што з тае волі? Іх жанчына можа хадзіць па вуліцы так, як і мужчына,—вось уся яе воля. Яе ня б'юць пры людзях,—пры

людзях там ёй цалуюць рукі. Але яе б'юць так' каб ніхто ня чуў, або мучаюць такімі-ж дурнымі законамі, як і ў Кабіліі... Ёх жанчына ходзіць па вуліцы расчапурана, як пава, ёй цалуюць рукі, але дазваляюць толькі радзіць дзяцей, поркацца па гаспадарцы і маліцца алаху...

Таміла. Джое... Дай мне руку... Мне вельмі цяжка... Слухай, Джое, у мяне быў муж і я яго кахала. Мяне забралі ад яго, а яго, непавіннага, укінулі ў астрог... Потым мяне аддалі іншаму мужу, і ён катаваў мяне. Я прашу цябе, Джое, знайдзі майго першага мужа... Ён араб, на імя Аклі-бэн-сі-Мансур... Знайдзі яго і раскажы яму, што я нявінна перад ім.

Джое. Для чаго Джое будзе яму расказваць? Джое вылечыць Тамілу і дапаможа ёй самой знайсці Аклі.

Таміла. Не, Джое... я не магу... Я пайду, куды вочы глядзяць... Я не магу яго пабачыць... Марабут пракляў мяне, і алах вельмі пакарае, калі я парушу закліццё.

Джое. А для чаго ты слухала Марабута?

Таміла. Ён служыцель алаха.

Джое (*абурана*). Няма алаха! Няма служыцеляў алаха! Гэта проста ашуканства. Джое калісь таксама шукаў свайго алаха. Усюды шукаў— у Амэрыцы, у Францыі—не знайшоў, у Англіі—не знайшоў. Усюды ёсьць толькі людзі—багатыя і бедныя, шчаслівыя і няшчасныя, паны і рабы... І багатыя прыдумалі алахаў, каб лягчэй прыгнятаць бедных... (*З надворку чуцён стук*).

Джое. Во. Яшчэ хтось прышоў. Джое сягоньня шчаслівіць. Да яго прыходзяць госьці. Але хто-ж гэта можа ў такі час гуляць у джунглях? (*Вышаў*).

Зьява 2-ая

Вяртаецца з АКЛІ; апошні ў арыштанцкім адзеньні, зарос барадой, пастарэў, ахрып.

Аклі. Добры чалавеча, не гані мяне... Я адпачну і пайду... Можа ў цябе знойдзецца што паесьці—я галодны.

Джое. Для чаго мне цябе гнаць? Ты мой госьць.

Аклі. Але я ўцякач. Я ўцёк з французскай турмы і за мной гоняцца. Калі зловяць, то і цябе пакараюць на сьмерць.

Джое. Мы будзем старацца, каб цябе не злавілі.

Таміла. Джое, хто гэта прышоў? (*Ціха*). Можа гэта мяне шукаюць?!

Джое. Ня бойся, ён ня шукае, гэта яго шукаюць...

Аклі. Гэта твая жонка? Яна хворая?

Джое. Не, не, гэта проста хворая жанчына. Яна таксама ўцякае, як і ты. Я хачу лячыць яе.

Таміла. Джое...

Аклі (*уважна слухае*). Але хто яна?

Джое. Я ведаю яе ня больш, як і цябе. Завуць яе Таміль.

Аклі. Таміла?

Таміла. Што?

Аклі. Таміла! (*Кідаецца да яе*).

Таміла. Аклі! Ты?

Аклі. Таміла! Як ты сюды трапіла? Што з табой?

Джое. Ха... Цяпер ужо, напэўна, не давядзецца Джое лячыць Тамілу, яе будзе лячыць Аклі.

Таміла (*плача*). Аклі, Аклі! Як цяжка нас зьняважылі. Нас абаіх пакрыўдзілі. Нам разьбілі жыцьцё...

Аклі. Не, мы ўпарадкуем сваё жыцьцё. Мы адпомсьцімся тым, хто нас пакрыўдзіў...

Джое (*сядае каля іх*). Праўда, праўда.

Таміла. Ах, чаму я жанчына? Чаму ня мужчына?

Джое. Джое ведае тукую краіну, дзе жанчына ня сумуе, што яна жанчына. У гэтай краіне і жанчыны і мужчыны—аднолькава людзі. Там няма дурных законаў, што крыўдзяць жанчыну, там няма і такіх законаў, што крыўдзяць мужчын. Там закон справядлівы да ўсіх,—абы ты быў не багацей. Хто працуе—там самы першы чалавек. Ён сам парадкуе сваім жыцьцём... Джое быў у тэй краіне і плакаў з гора, калі выяжджаў адтуль...

Таміла. Ты жартуеш, Джое. Ты хочаш уцешыць нас. Хіба можа быць на сьвеце такая краіна?.. Гэта толькі ў казках гаворыцца.

Джое. Не, Джое быў там, і яго там усе паважалі, хоць ён і мурын, хоць ён і бедны... А як вярнуўся сюды, то яму ўжо ня стала месца на сьвеце. Бо толькі Джое пачаў апавядаць людзям пра тую чароўную краіну, і зараз-жа паліцэйскія загарнулі яго ў турму... Джое павінен быў уцячы з турмы і цяпер жыве, як зьвер, у лесе, пакуль ня ўдасца яму зноў вярнуцца ў тую цудоўную краіну.

Таміла. Але што-ж гэта за краіна?

Джое. Далёка гэта краіна, а завуць яе—Савецкі Саюз...

Аклі. Так, Таміла, Джое праўду кажа. Я чуў пра тую краіну. Яшчэ як я быў у францускім войску, нас пасылалі ваяваць з ёй, бо дурылі нас,

што гэта краіна разбойнікаў. Але цяпер, як быў я ў турме, то даведаўся іншай праўды аб гэтай краіне. Мне расказалі яе нашыя работнікі, што гніоць у турме, бо захацелі і ў нас завесьці такі лад.

Таміла. Аклі, я хачу ў тую краіну. Аклі, завязі мяне туды!

Аклі. Я завязу цябе, сонейка. Мы паедзем туды разам з Джое. Ён пакажа нам шлях.

Джое. Ха-ха... А калі нам не пашчасьлівіць прабрацца ў Савецкую краіну, то мы пастараемся зрабіць тут, у нас, такую краіну. Добра, Аклі?

Таміла і Аклі (*разам*). Добра, Джое!

Джое. Ачуняй Таміла. Табе трэба шмат сіл. Джое навучыць цябе чамусьці. Джое прывядзе цябе да людзей, што думаюць так, як і ён, як і ты, як і Аклі. А калі нас будзе шмат, тады... Тады мы зробім так, што ня будзе ні чорных, ні белых, ні мужчын, ні жанчын, а будуць людзі. Старыя законы мы зруйнуем, спалім, Марабуту скруцім шыю і самі сабе напішам законы. І няхай тады жанчыны самі сабе напішуць законы...

Таміла. Аклі, я хачу ачуняць. Я хачу жыць!..

Джое. І ты будзеш жыць. Гэта кажу табе я, Джое. Мы ўсе будзем жыць. І Джое будзе жыць. Бо мы ўсе хочам жыць!

ЗАСЛОНА

Увагі

Мэлёдрама: Так называецца пэўны від сцэнічнага (драматычнага) твору, як гэта ёсьць драма, комэдыя трагедыя, сатыра, водэвіль і г. д. Кожны з гэтых тэрмінаў вызначае пэўны мэтод падаць задум п'есы, а разам з тым і адпаведныя тэатральныя і літаратурныя прыёмы. Мэлёдрама—гэта такая п'еса, у зьмесьце якой галоўную роль адыгрывае ня так сур'ёзнасьць драматычная, барацьба, з дакладным выяўленьнем побыту, дзе адбываецца гэтая барацьба, як, найперш, вастрата сцэнічных палажэньняў. Складаныя і эфэктныя абставіны дзеі, напружанае разьвіцьцё фабулы (фабула—гэта разьвіцьцё падзей, якія малююць сюжэт твору), характары асоб дзеі, рэзкія і падчас неспадзяваньня зьмены іх долі,—усё гэта найпершая адзнака мэлёдрамы. Мэлёдрама ня ставіць сабе заданьня маляваць характэрныя соцыяльныя тыпы і іх соцыяльнае становішча. Тыпаў яна і не заглыбляе духоўна, як, напр., трагедыя. Яна дае іх чыста схэматычна, вельмі завастраючы людзкае пачуцьцё і пал, даводзячы іх падчас перавялічэньня—каб выйграць больш сцэнічна. Паганы тып у мэлёдраме заўсёды надзвычайны ліхадзей, агідны, без найменшай добрай рысы. Дабрадзей—добры тып у мэлёдраме,—заўсёды няшчасны, ён церпіць ад ліхадзея; і мэлёдрама ня цікавіцца тым, што ў яго ёсьць недахопы; ён добры і няшчасны. У цэнтры ўвагі мэлёдрамы заўсёды стаяць узаемаадносіны паміж гэтымі двума тыпамі (добрым і злым). Калі пакласьці ў аснову мэлёдрамы важную і сур'ёзную тэму, соцыяльны сэнс ды пазбавіцца таннасьці і штучнасьці, то гэтая літаратура—тэатральная форма цалкам прыдатна да выкарыстаньня і ў нашым тэатры.

Кабілі—гэта народ, які жыве ў Афрыцы (на поўдні ад нас), у паўночных краінах Афрыкі, Алжыры і Тунісе, на ўзбярэжжы вялікага Міжземнага мора. Там яны насяляюць краіну Вялікую Кабілію.

Кабілі па свайму пахаджэнню белыя, але цяпер, мяшаючыся з іншымі афрыканскімі народамі, трацяць свае расавыя адзнакі і выглядаюць скарэй жоўтымі. Гэтану ня мала спрыяе палючае афрыканскае сонца.

Жывуць яны найбольш з жывёлаводства і хлебаробства, рэдка з дробнага рамесніцтва. Шмат з іх пайшло ў работнікі на шахты ў горы Атласа. Жывёлаводы і хлебаробы дагэтуль трымаюцца магомэтанства. Жывуць грамадою; вельмі вялікую сілу над імі мае іх царква, якая ўплывае праз марабутаў—святшчэньнікаў. Уладарніца іх, Францыя, каб трымаць народ у цемры, падтрымлівае царкву, кабільскіх заможнікаў, магнатаў, жывёлаводаў, а найбольш купцоў і гандляроў, якія моцна трымаюць у сваіх руках незможных хлебарабаў, скупляючы ў іх хлеб і перапрадаючы яго Францыі, гэты перакупшчык пануе ў Кабіліі.

Арабы—таксама жывуць у Афрыцы. Арабы народ вельмі культурны. Калісь іх культура была найвышэйшай у сьвеце, дый сучасная эўропэйская культура шмат запазычыла ў арабаў. Былі арабы калісь магутнымі і трымалі ў пакоры шмат зямель і народаў. Цяпер іх расьцярушылі па розных землях ад Азіі аж да заходняга краю Афрыкі.

Раскіданасьць гэтая і цесныя зносіны з іншымі народамі зрабілі ўплыў і на побыт арабаў і іх заняткі. Пераважна жывуць яны з жывёлаводства і гандлю хлебам, ёсьць сярод іх і вандроўнікі (качаўнікі). Такі нясталы ўклад прыводзіць да таго, што ў асобе араба часта яднаюцца рысы выдатнага культурнага чалавека з грубымі рысамі і нахіламі дзікуна.

Веры трымаюцца арабы магомэтанскай. Але цяпер гэтая вера трохі пахіснулася, асабліва сярод працоўнай клясы. Прыгнятацелі іх прымаюць усе сілы, каб загнаць іх у стан дзікунства. А прыгнятацеляў у іх шмат. Ёсьць арабы і пад французамі, і пад гішпанцамі, і пад ангельцамі, і пад туркамі, і пад португальцамі, і пад немцамі,—усё ў колёніях гэтых дзяржаў у Афрыцы, і ў Азіі. Усе яны эксплёатуюць арабаў як мага. Не зважаючы на такі ўдзіск, увесь час арабы змагаюцца за сваю

свабоду і гінуць у частых паўстаньнях. Арабы белыя (хоць выглядаюць і вельмі смуглявымі), паходзяць з сэмітаў.

Маўры—таксама народ ня чыстай крыві. Гадаюць, што гэта патомкі дрэўніх афрыканскіх народаў, што зьмяшаліся з іншымі пляменьнямі і эўропэйцамі. Выглядаюць таксама, як і арабы. Хоць яны скурай і цёмныя, але няможна іх даваць на сцэне чорнымі—гэта вялікая памылка—яны толькі смуглявыя.

Мурыны—інакш кажучы, нэгры. Гэта карэнны афрыканскі народ, чорнай расы. Раскіданы па ўсёй Афрыцы, гэты нярод вельмі падроблены і таму размаіты нават у звычаях. Капіталістычныя краіны, карыстаючыся някультурнасьцю нэграў, іх беднасьцю жыцця, эксплёатуюць для работы на сябе—на фабрыках, заводах, капальнях і г. д.

Афрыка—гэта сухадол, на поўдзень ад Эўропы, за Міжземным морам. У Афрыцы жыве вялікая сіла розных народаў, што гавораць тысячамі гаворак. Звычай іх вельмі размаітыя. Вельмы розны іх і культурны ўзровень.

Алах—так завуць свайго бога магомэтане. Яны вераць у алаха і шануюць яго прарока Магомэта, як і хрысьціяне вераць у „бога“ і шануюць „Хрыста“. Але ніяк ня ўцяміш, хто з іх „бог“, а хто яго „прарок“.

Даур—так завецца селішча ў Кабіліі.

Каік—найбольш так завуць на поўдні востраносы, доўгі човен. У арабаў так называюць яшчэ і жаночае пакрывала для аблічча, бо яно мае такую форму з вострым канцом. Яшчэ называюць такое пакрывала намёткай або чадрую. У шмат усходніх і паўднёвых народаў, а найбольш у магомэтан, ёсьць звычай закрываць жанчынам твар. Ніводзін мужчына, апрача мужа, ня мае права бачыць яе твару. Яны павінны закрываць твар вась гэтай намёткай. Звычай гэты патроху адмірае, асабліва сярод бедных, дзе жанчыну з мужчынам раўняе праца. Але зьнікне ён толькі тады, напэўна, як зьнікне рабства, што ўстаноўлена звычайна. Магомэтанскія народы, што цяпер вольныя у нашых савецкіх рэспубліках, на Каўказе і Туркестане,—ужо адракліся гэтага дурнога звычайу. Толькі старыя людзі дзе-ні-дзе яшчэ трымаюцца яго.

Тырэльтэ—гэта назва места.

Джунглі—так называюцца разлогі, мясцовасьці, якія парасьлі дробным лесам, кустамі, чаротам і г. д. У джунглях вельмі шмат рознай зьвярыны.

Таміла

Цяжкае становішча жанчыны на ўсходзе і поўдні—там, дзе пануе магомэтанства і блізкія да яго рэлігіі. Ужо тое, што тамтэйшыя законы дазваляюць кожнаму мужчыне мець колькі жонак, робіць з жанчыны якоесь стварэньне, пазбаўленае ўсялякага асабістага жыцьця. Але тамтэйшыя законы, наогул, не дазваляюць жанчыне нічога рабіць па сваёй волі, з уласнага жаданьня, і ставяць яе ў поўную эканомічную залежнасьць ад мужчыны. За такімі законамі жанчына можа быць або дачкою сваіх бацькоў, або жонкаю свайго мужа. І так, і гэтак—яна самастойна, не незалежна, яна ня можа сама парадкаваць сваёй асобай і сваім жыцьцём. Такая эканомічная залежнасьць ад мужчыны робіць з жанчыны рабу мужчыны, пакорную яму слугу. Законы іх так і гавораць: жонка—гэта не таварыш свайму мужу, а раба яму, яна павінна працаваць на яго, дагаджаць яму і пацяшаць яго сваім целам.

Такія адносіны да жанчыны глыбока ўкараніліся ў побыт, і магомэтане інакш і мысьліць ня могуць жаночае долі. Праўда, сярод беднаты ня вельмі прытрымліваюцца гэтых дзікіх законаў, бо там праца раўняе мужа з жонкай. Абое яны мусяць роўна працаваць, каб прахарчавацца. Дый ня маюць бедныя шмат жонак, а найчасьцей—толькі адну, бо гэта роскаш дорага каштуе і дазволіць яе сабе можа толькі заможны чалавек. Затое багаты трымае цэлы гарэм рабынь-жонак, і жонкі гэтыя ўблажаюць свайго пана-гаспадара і дагаджаюць яму. Нават да мужа гаворыць жонка „пане мой“, „гаспадар мой“, „уладар мой“.

Праўду кажучы, і па іншых краёх доля жанчыны ня лепшая. Усюды, дзе ёсьць якаясь рэлігія, жанчына прыгнятаецца. Усюды рэлігія робіць з жонкі слугу мужу. Хіба ня кажа і хрысьціянская рэлігія—„жонка да ўбаіцца мужа свайго“? Хіба ня тлумачыць яна, што жонка—гэта раба мужа? Возьмем хоць-бы звычай выданьня замуж і звычай даваць пасаг. Хіба гэта ня про-

даж жонкі? Ад магомэтанскіх звычайў хрысьціянскія розьняцца хіба толькі тым, што ў хрысьціян пасаг даюць за жонкай, а ў магомэтан наадварот—дзяўчыну купляюць у бацькоў, плацяць ім за яе грошы. Як тавар, купляюць і прадаюць.

На захадзе, у капіталістычных краінах, жонкі дамагаюцца волі і прагнуць роўнасьці з мужам у супольным жыцьці. Але хіба гэта будзе воля? Толькі пра вока людзкое. Воля жанчыне будзе толькі тады, як выйдзе яна зусім з эаанамічнае залежнасьці ад мужчыны, як яе дапусьцяць да ўсялякай працы і дадуць поўныя політычныя правы. Такое становішча на цэлым сьвеце мы маем толькі ў нас, у СССР. Толькі ў нас законы абараняюць жанчыну і даюць ёй такія-ж правы, як і мужчынам. Праўда, пабытовыя звычаі яшчэ цяжаць і над намі, і пройдзе яшчэ доўгі час, пакуль цалкам будуць пераможаны старыя забабоны і звычаі, калі жанчына стане зусім вольная. Але ў нас жанчыне адкрыты шлях—ідзі, рабі. Ад яе самой залежыць упарадкаваць сваю долю. І чым больш актыўна будзе ў гэтай справе жанчына, чым больш жанчын стане на гэты шлях, тым хутчэй дасягнуць яны праўдзівай свабоды.

На ўсходзе і поўдні далёка яшчэ да гэтага, і ня будзе гэтага, пакуль ня стане там савецкая ўлада. Бо імперыялістычныя хапуны старэнна „шануюць“ там дрэўнія звычаі. „Шануюць“, бо ім гэта выгадна. З дзікага неразумнага чалавека лягчэй сем скур здзіраць. Яны яшчэ і свараць паміж сабой мірныя плямёны і народы, каб, карыстаючыся з гэтых сварак і непаразумьнаў, мець сабе больш выгады. Колёніяльныя ўладары забралі сабе ўсё, а падуладным пакінулі адно—працаваць на іх: хлеб сеяць, скаціну пасьвіць і працаваць у капальнях. Гэтая праца найбольш пашырана сярод народаў усходу і поўдня. Займаюцца яшчэ і дробным гандлем. Пагоня за зыскам, за добрым гандлем псуе людзей, зацягвае іх. Стане чалавек гандляром і запрагне яшчэ большага—бо прыемна есьці лёгкі хлеб. А там глядзі—і выйдзе з чалавека крывасмок і лайдак, як вась Мядзян у п'есе. А разбагацее, зараз яму і пашана ад гаспадароў—колёніяльных уладароў...Мы бачым з п'есы, што нават уласнымі дачкамі гандлююць такія крывасмокі. Ужо не рэлігія прымушае Мядзяна прадаваць сваю дачку двойчы, а прагнасьць да грошы. І ня бацька

ён свайму дзіцяці, як ня муж ёй Лахраш,—гэта яе гаспадары, а яна іх рабыня. І калі падзяляюцца ўсе людзі на клясы паноў і паднявольных, то бачым, што на ўсходзе і поўдні гэты падзел сягае аж у радзінны ўклад. Бацька і муж—гэта паны, а дачка і жонка—гэта іхнія рабы, іхнія клясавыя ворагі.

П'еса „Таміла“ малюе кусочак з горкай долі паўднёвай і ўсходняй жанчыны. У гэтым вартасьць п'есы, і яна нам патрэбна. Бо павінны мы паказаць нашаму глядачу гэтае чужаземнае жыццё і прыраўняць яго да нашага. З вялікай надзеяй зьвернуты да нашае вольнае Савецкае краіны вочы падняволеных з усходу і поўдня. І найпершыя сярод такіх вачэй—гэта вочы жанчыны. Яны ведаюць пра нашу краіну і няпрыкметна, хаваючыся ад паліцыі, расказваюць тамтэйшыя працоўныя пра чароўную краіну, дзе няма паноў, дзе няма ганебных законаў, дзе самі працоўныя парадкуюць сваім жыццём... І зайздросьціць усходняя жанчына-раба нашай вольнай жанчыне-працаўніцы.

Ставячы п'есу „Таміла“, перад пачаткам патрэбна расказаць глядачу аб становішчы жанчыны на ўсходзе і поўдні. Бо ня ўсе яшчэ ведаюць аб гэтым, ды і ў п'есе можа быць што-небудзь незразумелым.

Дарада да пастаноўкі „Тамілы“

На першы погляд пастаноўка „Тамілы“ ставіць перад гуртком надзвычайныя труднасьці. Шмат драмгуртком не даводзілася ставіць п'есы з побыту іншых народаў, і таму яны і палохаюцца незнаёмай абстаноўкі, невядомага ўбранья і г. д. Папрабуем давесці, што „Тамілу“ пры стараньні можа паставіць кожны сялянскі драмгурток.

Дэкарацыя. Гурток, які мае ў тэатры дзьве перамены дэкарацый, пакой бедны і пакой багаты і сукна—можа зусім лёгка абставіць усе 5 дзей (у крайнім выпадку, можна абысьціся нават адной беднай хатай).

Для I і III дзеі трэба адзін з пакояў, скажам, багаты, паставіць моцна на ўсю шырыню сцэны. Для п'есы не падыходзіць пакой выклеены нашымі мяшчанскімі абоямі, бо такіх абояў, як у нас, на ўсходзе і поўдні ня ведаюць. Пакой трэба прыбраць так, каб ён

быў падобны на кабільскі пакой—пакой у будынку Мядзяна.

Найцяжэй будзе з вокнамі і дзьвярыма, бо там вокны і дзьверы зусім іншыя, і нашы сялянскія або мясцовыя вокны і дзьверы адразу сапсуюць усё ўражаньне. Вось, прыбіраючы гэты пакой (глядзі малюнак першай дзеі ў фарбах), трэба завешваць усе вокны і дзьверы, на адно вакно прыбіць кавалак палатна ці паперы, размаляваныя, як кабільскае вакно (на задняй сьценцы ў сярэдзіне), іншыя вокны завесіць кілімамі (з абоіх бакоў вакна); на дзьверы таксама павесіць размаляванае палатно або паперу (на малюнку першай дзеі дзьверы размалёваны справа і зьлева каля самай рампы), зверху прыбіць асобна ўсходні налішнік (размаляваны на паперы). На дзьверы можна замест размаляванага палатна ці паперы павесіць звычайную рагожу.

Калі дзьверы закрыць няма чым, дэкарацыі можна ўстанавіць, пакінуўшы каля парталю каля самай рампы справа і зьлева два праходы, кудэю артысты выходзяць на сцэну. Дэкарацыя мае тады такі выгляд, быццам дзьверы ў пакой засталіся за кулісамі.

Абсталяваўшы вась так сьцены пакою Мядзяна, трэба паставіць яшчэ і адпаведную мэблю.

Пасярэдзіне, каля задняй сьцяны, можна паставіць вялікую нізкую канапу. Сядзячы на гэтай канапе, Мядзян прымае сваіх гасьцей, на гэтай-жа канапе ў III дзеі судзьдзя сядзіць у часе суду. Перад канапай далей трэба палажыць кілім (глядзі малюнак першай дзеі ў фарбах). Каля канапы, з боку, можна паставіць невялічкі нізенькі ўсходні столік або і два, на ім якую-небудзь пасудзіну.

Дэкарацыя III дзеі можа быць такая-ж, як і ў першай, адбываецца дзея ў будынку Мядзяна.

IV дзея—пакой у будынку Лахраша—можна зрабіць у тэй самай перамене, як і III дзею, толькі пераставіўшы ўсю мэблю, перавесіўшы інакш кілімы і прывескі. Было-б добра размаляваць кілімы з абодвух бакоў. Тады ў пакоі Лахраша можна толькі перавярнуць іх на іншы бок.

Каб устанавіць дэкарацыю на II дзею, ня трэба здымаць абсталяваньне з I дзеі.

Павыносіўшы мэблю з пакою Мядзяна, лаштункі на II дзею можна ўстанавіць пасярэдзіне гэтага пакою, паставіўшы сьцены кутом (глядзі малюнак II дзеі і схэму ўстаноўкі I і II дзеі). II дзея мае менш асоб дзеі і не патрабуе шмат месца. У II дзеі можна пакінуць адны дзьверы. Абставіць гэтую дзею трэба іншаю мэбляю, чымся ў I і II, каб падкрэсьліць розьніцу. Калі канапы няможна зрабіць іншай, трэба пакрыць тую самую інакшай тканінай.

V дзею найлепш зрабіць на паветры. На фоне сьняга задніка трэба паставіць адно-два пальмавых дрэвы, а з боку шалаш мурына Джое. Шалаш можна зрабіць з саломы, хоць у Афрыцы шалашы робяць з кукурузы, папаратніку, сухога лісьця і г. д. Гэтую дзею можна зрабіць, нарэшце, у звычайнай лясной дэкарацыі, або ў сукнах.

Мэбля. Найважнейшая частка мэблі для пакою Мядзяна, Лахраша і нават Аклі—гэта шырокая нізкая канапа: на ёй кабелі ядуць і гасьцей прымаюць, сядзячы, падабраўшы ногі патурэчку. Калі нельга дастаць такую вялікую канапу, то яе можна зрабіць з дзьвюх лаў, пакрыўшы іх кілімам ці якою размаляванай тканінай. Стылёвыя крэслы павінны быць бяз сьпінак, таксама нізенькія. Ужываюць на ўсходзе для сядзеньня яшчэ вялікія цьвёрдыя падушкі (глядзі на малюнку IV дзеі). Для крэслаў трэба ўзяць звычайныя табурэткі і пакрыць іх каляровай размаляванай тканінай. Невялікі стол, насыценная палічка з кулямі.

Убраньне. Жаночае кабільскае ўбраньне лёгка зрабіць, бо складаецца яно, як гэта відаць на малюнку першым, з некалькіх кускоў рознае тканіны. На доўгую сарочку надзець кароценькую спадніцу, а паверх абматаць усё цэла вялікім кускам шырокай тканіны. Галаву прыкрыць шалем, пакінуўшы доўгія канцы.

Больш складанае ўбраньне мае Таміла ў II дзеі—арабская адзежа.

Арабкі носяць шырокія шаравары з ценькай лёгкай тканіны (глядзі малюнак 3), паверх кароценькую спадніцу з шырокім поясам і бязрукаўку. На галаву надзяваюць маленькую шапачку-феску з шалем і чадру з белай марлі. Прычэсваюцца арабкі, як і цыганкі; колькі дробных косак, упрыгожаных монэтамі.

У кабільскіх мужчын у адзежы пераважае белы колер; белыя нагавіцы, белы плашч з куска тканіны, якім абматваюцца навокал цела, або белыя доўгія плашчы з каптурамі. На галаве чалма з белаю тканіны. Вось так прыблізна, як на малюнку 2, можна надзець і Мядзяна, і Лахраша, і іншых кабіляў. Найпышней трэба прыбраць Марабута (глядзі малюнак 7).

Аклі адзеты найпрасьцей, як французскі салдат, дзе ён служыў у войску. У II дзеі, калі ёсьць мажлівасьць, можна даць яму адзежу арабскую або проста эўропэйскую. Куртку вайсковую (глядзі малюнак 4) можна збраць з звычайнага чорнага фрэпча, папрышываўшы бліскучыя гузікі з кардону, чырвоныя нарукаўнікі і чырвоны каўнер. Чырвонае (або сіняе, жоўтае, зялёнае) галіфэ і боты.

Судзьдзю надзець, як французскага афіцэра (глядзі малюнак 6).

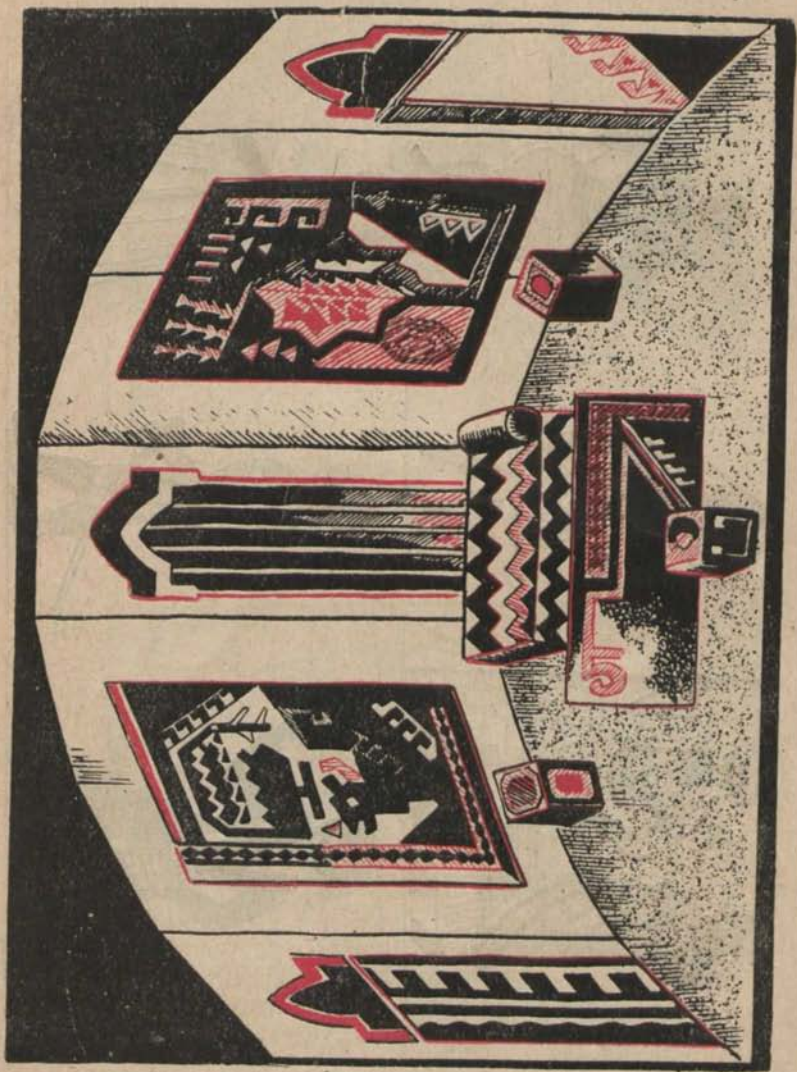
Джое. Мурын. Адзець яго найлягчэй так, як паказана на малюнку 5. Але для гэтага патрэбна выканаўцу гэтае ролі мазацца да пояса ў чорную фарбу. (Мазацца перапаленым коркам, сажа лёгка змываецца). Але, каб унікнуць гэтага, можна Джое да характэрных нагавіц дадаць яшчэ і эўропэйскую марынарку (піджак). Джое можа надзецца паэўропэйску. Тады мазаць трэба толькі твар, шыю і рукі.

Дадаючы вось гэтыя дарэды і малюнкі дэкарацый і адзежы, можна мець надзею, што кожны драмгурток зможа як найлепш абставіць пастаноўку.

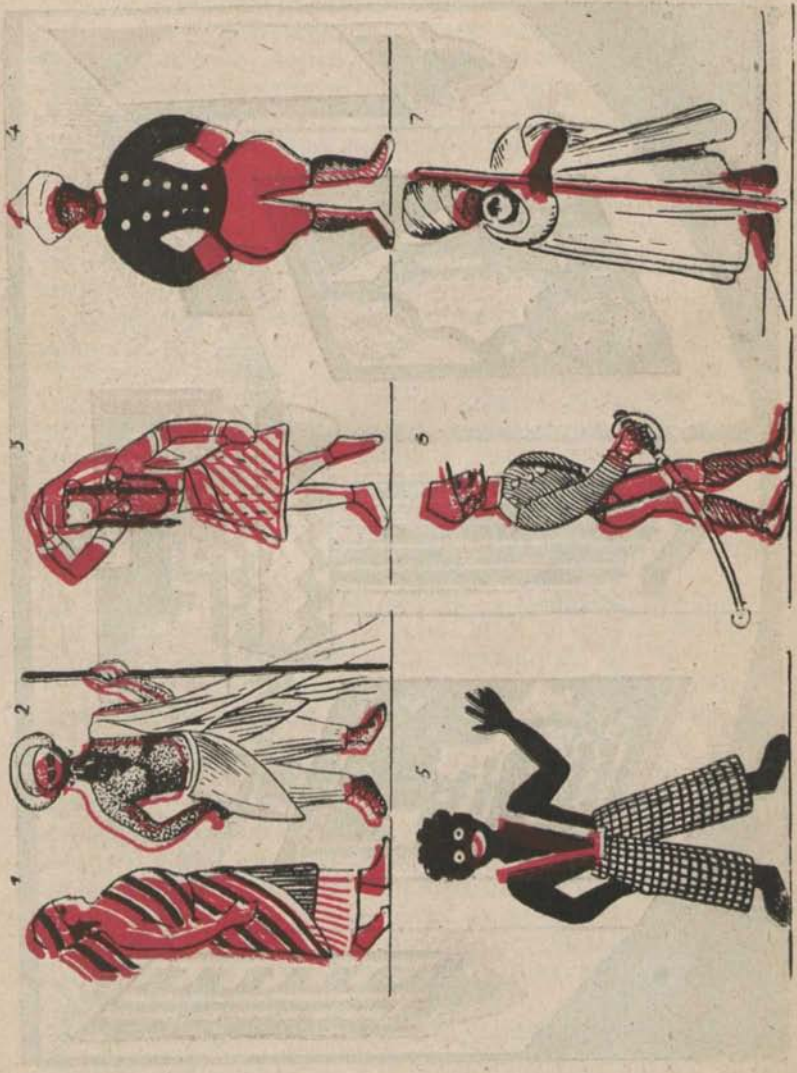
Можна быць пэўным, што нават у найбагацейшых хатах-чытальнях, нардамох і клюбах будзе якаясь нястача ці ў дэкарацыях, ці ў мэблі, ці ў адзежы. Тады ўжо трэба згадзіцца, замяніць дзе-якую частку абсталяваньня тым, што ёсьць пад рукамі; прыкладам, кілімы кабільскія з посьпехам можна замяніць якімі-небудзь іншымі, нават нашымі дамаатканымі коўдрамі, тканіну да ўбраньня жанчын—каляровымі хусткамі, шалямі. Убраньне кабіляў рабіць з белых посьцілак і г. д.

Наогул, не абстаўляць гэтую п'есу толькі тыя аматары драмгуртка, якія лянуюцца зрабіць крок для арганізацыі пастаноўкі.

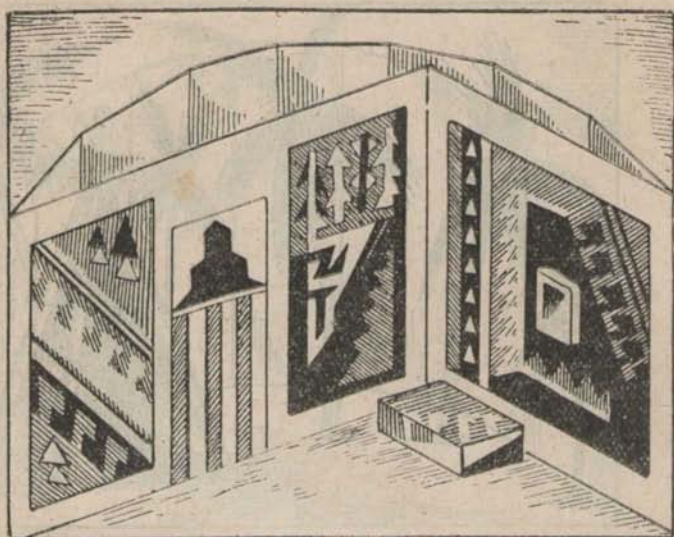
Спрытныя-ж хлопцы і дзяўчаты знойдуць усё, што трэба, затраціўшы сякія-такія капейкі на самае неабходнае.

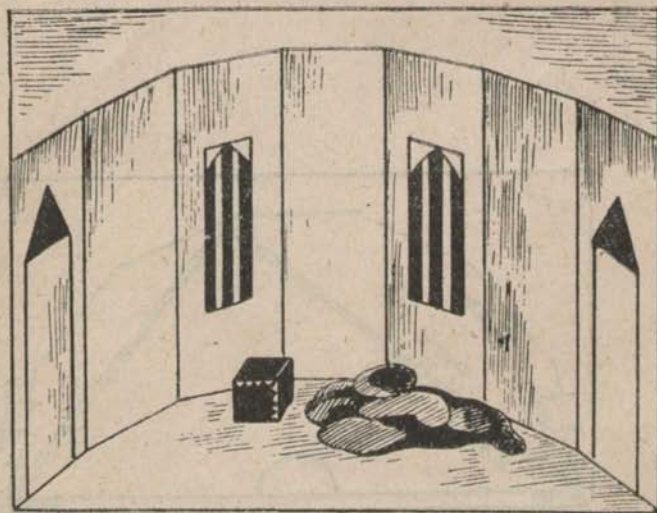
Малюнок декораций першої і третьої дзєї.

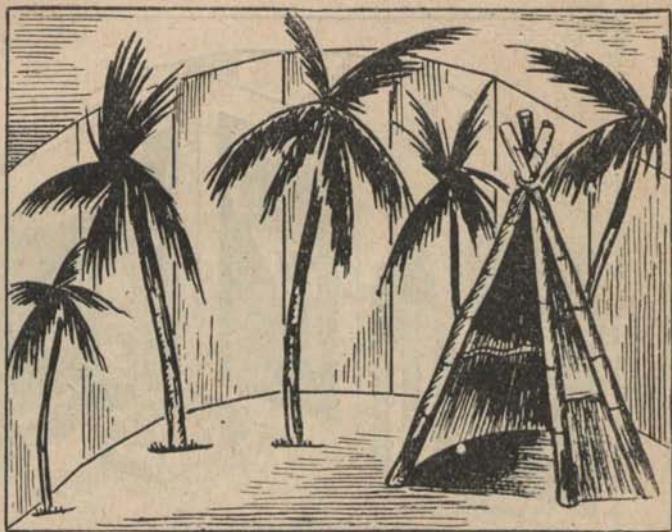
Убранье асоб.

Малюнак дэкарацыі другое дзеі.

Малюнак дэкарацыі чацьвертай дзеі.

Малюнак дэкарацыі пятай дзеі.

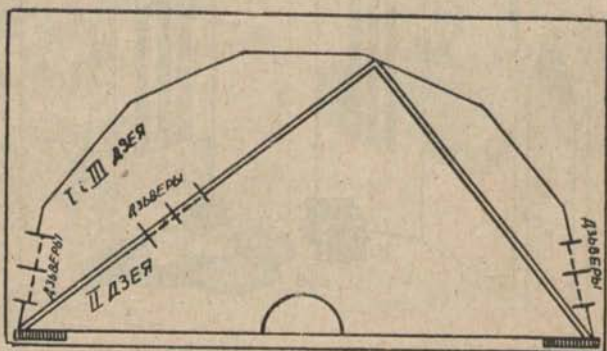

Схема ўстаноўкі дэкарацый I, II і III дзеі.

